

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України та методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему: **«ВИДАВНИЧО-ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН
(1941 – 1944 РР.)»**

Виконала: студентка II курсу,
групи СОІз – 21м
спеціальності 014 «Середня освіта(історія)»,

Гусак Іванна Богданівна

Керівник: кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики
викладання історії

Міщук Андрій Іванович

Рецензент: кандидат історичних наук,
асистент кафедри історії України і
методики викладання історії

Савчук Богдан Романович

Івано-Франківськ – 2023 р.

АНОТАЦІЯ

дипломної роботи на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти на тему: «Видавничо-пропагандистська діяльність ОУН (1941 – 1944рр.)»

Виконала: студентка II курсу, групи СОІз-2м
спеціальності 014.03 Середня освіта (історія) Гусак І. Б

. Керівник: кандидат історичних наук, доцент Міщук А.І.

У дипломній роботі цілісно й комплексно проаналізовано видавничо—пропагандистську діяльність ОУН в роки німецької окупації України. На основі джерел та літератури визначено структуру, основні форми і методи пропагандистської діяльності ОУН. Розкрито всі види видавничої діяльності і основна їх тематика. Також показано методи застосування матеріалів наукового дослідження в шкільній програмі з історії на основі мультиперспективного підходу.

Ключові слова: ОУН, ОУН (б). ОУН (м), УПА, періодичні видання, пропаганда, німецький окупаційний режим.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України
- ГОСП – Головний осередок пропаганди
- ГОПС – Головний осередок пропаганди і інформаційної служби
- ЗУНР – Західно-Українська народна республіка
- НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
- ОУН – Організація українських націоналістів
- ОУН ЗУЗ – Організація українських націоналістів західноукраїнських земель
- СБУ – Служба безпеки України
- УГВР – Українська головна визвольна рада
- УНС - Українська народна самооборона
- УЦК – Український центральний комітет
- УПА – Українська повстанська армія
- УЧХ – Український червоний хрест

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Джерела та історіографія наукового дослідження	8
1.1. Джерельна база дослідження.....	8
1.2. Історіографія наукової проблеми.....	10
РОЗДІЛ 2. Структура і форми пропаганди ОУН	18
РОЗДІЛ 3 Видавнича діяльність ОУН	31
РОЗДІЛ 4. Тематика оунівських пропагандистських видань	48
РОЗДІЛ 5. Використання матеріалів дослідження в шкільному курсі історії на основі мультиперспективного підходу	60
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Історія ОУН належить до проблем, які довгий час перебували за межами об'єктивного вивчення в українській історіографії, незважаючи на те, що їх розробка дає змогу ввести нові якісні характеристики у вивчення суспільно-політичної ситуації в Україні щодо національно – визвольного руху як у роки Другої світової війни, так і після її закінчення.

Поза увагою спеціального дослідження залишався й масив періодики, що її видавали ОУН. Вивчення ж видавничої та публіцистичної діяльності ОУН не лише допоможе детальніше розкрити прагнення і діяльність цієї організації, а й відкриє ще один бік української культури, оскільки друковані видання є критерієм духовності й культури будь-якого народу, та допоможе з'ясувати роль, значення й місце друкованих видань в національно-визвольних змаганнях українського народу.

Важливим аспектом актуальності даної проблематики є сучасні події російсько-української війни. Військова агресія Росії потужно супроводжується масовою пропагандою, викривленням історичних подій та фактів, створенням з образів українців історичних ворогів і терористів, залученням для цього всіх сучасних засобів передавання інформації. Українські державні органи і суспільні інституції мусить жорстко протидіяти цьому, задіювати контрпропагандистські заходи, розвінчувати фейки і нові російські міфи, а також формувати сучасну державну пропаганду для досягнення перемоги у війні. Тому приклади оунівської пропаганди її україноцентричність і орієнтація на збереження національної самоідентифікації стануть доречними для сучасників.

Об'єктом дипломної роботи є комплекс періодичних видань, листівок, публіцистичних творів та іншої друкованої продукції яку видавала ОУН, або мала вплив на її друк протягом, і які використовувалися для пропагандистської діяльності ОУН протягом 1941 – 1944 рр.

Предметом наукового дослідження є аналіз усіх форм і явищ видавничо-пропагандистській діяльності ОУН, та їх практичне застосування в національно-визвольній боротьбі в 1941 – 1944 рр.

Мета дипломної роботи полягає у комплексному вивченні і узагальненні різного комплексу публіцистичної літератури ОУН, аналізу основних концепцій і підходів до висвітлення теми видавничо-пропагандистської діяльності ОУН у 1941 – 1944 рр.

Для досягнення поставленої мети слід виконати такі **завдання**:

- виявити весь комплекс історичних джерел з наукової проблеми, структурувати їх та здійснити аналіз;
- розкрити особливості вивчення видавничої та пропагандистської діяльності ОУН в працях українських та зарубіжних істориків.
- визначити структуру та форми пропаганди ОУН;
- проаналізувати основні аспекти видавничої діяльності ОУН;
- охарактеризувати тематичний зміст оунівських видань;
- показати предметне застосування матеріалів наукового дослідження в шкільному курсі історії на основі мультиперспективного підходу

Хронологічні межі наукового дослідження охоплюють період з 1941 р. по 1944 р. Нижньою межею є початок радянсько-німецької війни, поява нових форм і методів в діяльності ОУН, що викликало появу нових джерел видавничо-пропагандистської діяльності. Верхня межа – 1944 р., звільнення території України від військ гітлерівської Німеччини, відновлення радянського окупаційного режиму і зміна тактики ОУН.

Територіальні межі дипломної роботи визначаються територією сучасної України.

Методологічну основу дослідження складає сукупність загальнонаукових принципів та методів пізнання, спрямованих на об'єктивне, всебічне висвітлення фактів, подій та явищ. Зокрема це принципи науковості, об'єктивності, історизму, системності, соціального підходу, а також інші

методи: проблемно– хронологічний, порівняльно–історичний, діахронний, аналітико–типологічний, системно–структурний, ретроспективний, логічно–аналітичний. На увагу заслуговує використання методу систематизації і класифікації документальних фактів, аналізу документів.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного дослідження видавничо-пропагандистської діяльності ОУН в 1941 – 1944 рр., введення в історіографічний дискурс нових окремих наукових суджень та думок.

Практичне застосування дипломної роботи полягає в тому, що положення і висновки даного дослідження можна використати в подальшій науково—практичній діяльності, а також під час навчального процесу та в ході позакласної шкільної та позашкільної роботи.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, п'ятих розділів, висновків, списку використаних джерел (149 позицій) та додатків.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

1.1. Джерельна база дослідження

Розпочавши аналіз джерельної бази наукового дослідження, слід зазначити, що останніми роками у вивченні цього питання домінує суто науковий та неупереджений підхід. Цьому сприяло вивчення матеріалів низки державних, військових муніципальних архівів та приватних фондів. Значна частина документів, що безпосередньо стосуються пропагандистської діяльності ОУН і УПА, зберігається в Центральному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ). Це, насамперед, фонд 3833 «Крайовий провід ОУН на українських землях». У ньому виявлено низку організаційних та навчально-методичних матеріалів, які розкривають організацію пропагандистської діяльності, зокрема інструкції, накази, звіти, програми вишколів. Більшість з них є агітаційними матеріалами-листітками, брошурами, публікаціями в пресі та окремими статтями[1].

У фонді 3836, містяться важливі матеріали, справі 7 - «Пропагандистські матеріали референта пропаганди округу «Маківка», «Тустань», «Аркадія» [2], а також справи фонду 4328 - «Штаб командування начальника поліції безпеки окупованих східних областей» [3].

Вагоме значення для розкриття проблеми, мають матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) (ф. 1, оп. 23). В цих документах знаходимо відомості про політико-ідеологічне протистояння КПУ і ОУН. Серед документів великий пласт займають матеріали пропаганди.

Вагома кількість аналогічних за змістом документів міститься у Галузевому державному архіві Служби Безпеки України у місті Києві (ГДА СБУ). В першу чергу це справи 372, 376, 398.у каталозі «Збірка документів про структуру і характер антирадянської діяльності ОУН-УПА.

Частина матеріалів знаходиться у фондах Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО).

За даними архівних документів можна побачити, що найбільшого використання в цей час набули усні форми пропаганди, зокрема мітинги, індивідуальні та колективні бесіди, промови на різних зборах, голосне читання, різні культурницькі заходи тощо. Власне такі форми дозволяли у стислі терміни охопити пропагандистським впливом якнайбільшу кількість населення.

В дипломному дослідженні в якості джерел широко використано збірники опублікованих документів і матеріалів. Серед них «Літопис Української Повстанської Армії»[12;13;14;15;16;17] та «Літопис УПА: Нова серія»[18;19;20], «Літопис нескореної України»[11]. Досить інформативними щодо пропагандистської діяльності українських націоналістів, є збірники документів і матеріалів – «ОУН-УПА в роки війни: Нові документи і матеріали» [24;25;26] та «Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр.» [22]. Ці видання упорядкував і видав В.Сергійчук. Уявлення про організацію діяльності та функціонування пропагандистських служб ОУН дають матеріали збірника «Карально-репресивна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз», який упорядкував [10].

При підготовці роботи авторка використала видані збірники документів з історії українського визвольного руху. Треба зазначити, що більшість з опублікованих матеріалів раніше були недоступні і зберігалися у радянських «спецхранах». Значна їх частина вже опублікована у збірниках документів, підготовлених видавництвом «Літопис УПА», В. Сергійчуком та Інститутом історії України НАН України. До таких видань слід віднести також «Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів» [27].

У процесі написання роботи провідне місце посідають періодичні видання того часу, в першу чергу часописи ОУН і УПА. Вони є основним об'єктом наукового дослідження. В ході роботи вдалося ознайомитися з рядом періодичних видань, і використати їх матеріали у роботі. Серед періодичних

видань ОУН треба виділити часописи «Ідея і Чин», «Повстанець», «Чорний Ліс», «Революціонер-пропагандист», «Шлях перемоги», «До чину» та ін

Праці деяких відомих підпільних авторів були згодом систематизовані та перевидані. Прикладом може бути діаспорне перевидання праць О. Дяківа-«Горнового»[6] або сучасні перевидання творів С. Фрасуляка-«Хмеля» [8], В. Кука-«Леміша»[7] та керівника ГОСП ОУН в 1945-1951 рр. П. Федуна [9].

Цінним джерелом до вивчення даної проблеми є мемуарна література. Вона представлена спогадами безпосередніх учасників визвольної боротьби 1940-1950-х рр. Серед них можна виділити спогади М. Савчин, С. Хріна, Д. Квітковського, Ю. Борця, Д. Куп'яка, В. Макара, І. Йовика, збірки спогадів „В рядах УПА”, „У боротьбі за волю - під бойовими прапорами УПА”.

Інформація про функціонування друкарень ОУН міститься у спогадах колишніх членів ОУН: керівника референтури пропаганди Проводу ОУН в Україні Петра Дужого[29], його помічника та керівника друкарні Дмитра Сусіка [30], члена Проводу ОУН в Україні Василя Галаси [31], одного з керівників ОУН в Донбасі Євгена Стахіва [33], зв'язкового Р. Шухевича – Любомира Полюги [34] та інших. У спогадах є детальна інформація про особливості розташування друкарень, їх технічне забезпечення, методи роботи підпільників, надруковані видання тощо.

Таким чином, джерела даної наукової роботи є достатніми, для її об'єктивного висвітлення. Найбільшу увагу складають опубліковані матеріали, а найціннішими є архівні джерела. Вагомий склад джерельної бази дослідження складає мемуарна література, спогади сучасників подій. Однак дослідникам треба бути обережними, оскільки вона носить певний суб'єктивний характер і має чимало історичних неточностей

1.2. Історіографія наукової проблеми

Розвиток українського національно-визвольного руху в період Другої світової війни на чолі з ОУН є однією з найменш досліджених проблем новітньої історії України. Очевидно, що в радянські часи, ця тема, як і багато інших була заборонена для наукової розробки. А якщо і згадували, то лише

негативному світлі, і лише в рамках інших проблем. Нечисленні науковці, яким було дозволено обговорювати питання національно-визвольного руху, вміли фальсифікувати чи замовчувати факти, вживали термінологію псевдонаукового характеру («буржуазні націоналісти», «українські фашисти»), щоб узгоджувати результати своїх досліджень з радянською ідеологією.

Спочатку дослідження питань пов'язаних з діяльністю українських націоналістичних груп розпочалися українськими представниками в еміграції. Роботи діаспорних науковців не були позбавлені політичної заангажованості, адже історію ОУН і УПА в еміграції досліджували в першу чергу безпосередні учасники визвольного руху, їхні родичі або свідки подій. Автори використовували лише невелику частину документів — ті, які потрапили до закордонних архівів. Однією з негативних рис діаспорної історіографії є її поділ на «мельниківську» та «бандерівську», оскільки представники кожного відгалуження відстоювали свої вузькопартійні інтереси.

Однією з перших робіт присвячених видавничо-пропагандистській тематиці ОУН, стала невеличка брошура Лева Шанковського «УПА та її підпільна література». Це свого роду бібліографічне дослідження, яке автор справедливо називає своєю лише «причинками до майбутньої бібліографії підпільних видань»[118].

Великий обсяг фактичного матеріалу про видавничу діяльність у підпіллі містить робота Володимира Макара[74]. Автор одним з перших систематизував і проаналізував пропагандистську діяльність ОУН, розкрив ідеологічні постулати визвольної боротьби ОУН. Він відзначає, що головні напрями пропаганди ОУН були сформовані у Постановах Другого Великого Збору ОУН у квітні 1941 р. Згідно них, пропаганда, її зміст і методи поділялися на три напрями: а) протимосковська і протибільшовицька; б) для інших народів поневолених Москвою; в) пропаганда для решти світу [74, №5 с.538].

В. Макар одним з перших провів систематизацію періодичних видань ОУН, зробив їх каталог. Дослідник розділив періодику згідно політичного спрямування: «бандерівська» і «мельниківська»

Ярослав Гайвас у праці «Сузір'я велетнів» на власних свідченнях розповів про початки формування відділів УПА в Чорному лісі. Окрему увагу він приділив аналізу оунівської пропаганди, яка становила дуже важливу складову визвольної боротьби. Завдяки вмілій і насиченій пропаганді, члени ОУН могли розкрити свою ідеологічну та доктрину та політичну програму українському населенню [46].

Зі свідчень Ярослава Гомзи, черпаємо інформацію про розвиток оунівського підпілля на території південно-східних областей України, зокрема в містах Маріуполь, Дніпропетровськ, Одеса. Тут діяли підпільні осередки ОУН, «були підпільні хати (явки), підпільні друкарні, які друкували літературу навіть для Західної України, а також своя підпільна преса («Вісті» (Дніпропетровськ), «Чорноморський вісник» (Одеса)» [48].

На нашу думку, більшість цих фактів вимагає детальної перевірки, уточнення, оскільки автори описували події крізь призму особистих вражень і суб'єктивних оцінок, а це закономірно часом призводило до викривлень. Ці праці передовсім носять інформативно-описовий характер, зловживають багатьма неточностями як на фактологічному, так і на проблемно-теоретичному рівнях.

Більш фаховішими є вступні статті Євгена Штендери, Петра Потічного і Мирослава Прокопа до багатотомного видання «Літопис Української Повстанської Армії». Так, у 8 томі дослідники акцентували увагу на документах і матеріалах пов'язаних з діяльністю Української головної визвольної ради (УГВР), торкалися матеріалів які виходили в офіційних виданнях « Універсал УГВР», «Вісник УГВР» та інш.[120, с.11]

В 16 томі «Літопису Української Повстанської Армії», який присвячений підпільним виданням на території Закерзоння, дослідники подали перелік видань, які курувала ОУН в 1944 р.. П. Потічний виділяє серед них часописи «Інформативні вісті», і «Тижневі вісті». Обидва видання виходили кожного тижня в друкарні «Перемога» В цих газетах, окрім багатого та різноманітного

фактажу, розміщувалися цікаві аналітичні спостереження, численні порівняльні характеристики, наукові висновки [95]

Науковець Б. Подолянко вніс свій невеликий вклад в дослідження діяльності підпільних друкарень. Він здійснив персоніфікацію їх працівників, визначив умови праці в підземних криївках і бункерах. Однак, слід наголосити, що дана інформація часто не містить конкретних даних або є суперечливою[93]

Окремі аспекти пропагандистсько- видавничої діяльності ОУН розкриті в узагальнюючих працях з різних напрямів історії Другої світової війни і українського національно-визвольного руху І. Мірчука [85], В. Косика [70], М. Лебеда [72], А Бедрія [37].

У роботах М. Прокопа[98], Є. Стахова[114], П. Потічного[96], О. Бойдуника [38] проаналізована ідейно-політична платформа ОУН. Однак, опираючись на позиції бандерівського чи мельниківського відламів організації, автори часто тенденційно тлумачать низку ідейно-політичних акцій та рішень підпілля, применшуючи тим самим його значення та масштаби.

В період української незалежності, починаючи з 1991 р. історіографія проблеми значно розширилася, хоча досліджень, які б охоплювали одночасно всі її аспекти, так і не з'явилося. Одними з перших до цієї теми звернувся історик С. Кость. У своєму дослідженні про пресу українського збройного підпілля, автор на основі свідчень істориків діаспори інтерпретує підпільну видавничу діяльність ОУН, відштовхуючись безпосередньо від установчих документів організації. Він поєднав видання друкованих органів ОУН і УПА. Дослідник зазначає, що «преса ОУН і УПА, а в ширшому контексті її ідеологічно-пропагандистська діяльність – це ... ще й історія нашої політичної думки (зокрема воєнно-політичної думки)»[71, с.227]

На увагу дослідників цієї проблеми заслуговує науковий доробок Ю. Романишина про пропагандистську діяльність ОУН і УПА в 40 – 50 – х рр.[99;100;101;102;103;128]. Автор на основі великого масиву джерел засвідчив, що як ОУН, так і УПА не йшли у фарватері німецької політики, а розглядали в

Німеччині лише свого спільника для боротьби проти більшовицького режиму. Однак, після того, як німецькі окупанти розпочали переслідувати членів ОУН й ввели заборону на розвиток національно – державницьких українських засад, це викликало різкий опір з боку українських національних сил. Своєю боротьбу ОУН вела у двох площинах – ідеологічній та збройній. Для мобілізації українців на боротьбу проти німецьких загарбників, ОУН розпочала широку, всеохоплюючу масову агітаційно-роз'яснювальну роботу, у центр якої перебувала видавничу та публіцистичну діяльність [99, с. 79].

Дуже цікаву інформацію, почерпнуту з досі невідомих архівних матеріалів, поміщено в статтях В. Мороза [86;87], який розробляв тему вивченням видавничої діяльності ОУН і УПА на Львівщині і Дрогобиччині. Дослідник зібрав та систематизував значний обсяг оригінальних документів та спогадів. Автор видав серію наукових та науково-популярних публікацій з цієї тематики. В. Мороз, робить висновки, що видавнича справа на території Львівської і Дрогобицької області розпочалася в 1943 р. Він також детально проаналізував всі відомі видання періоду 1941 - 1944 рр., зокрема «За державу», «Заграву» та інші [86, с. 220 – 221].

В рамках досліджень видавничої діяльності ОУН присвячено наукові доробки В. Бойка [39]. А. Скоробагатова [106], Т. Сулятицького [114]. В своїх дослідженнях автори насамперед назвали прізвища і псевдоніми людей, що займалися видавничо-пропагандистською роботою, визначили місця розташування друкарень, невідомі часописи.

Варто зазначити, що дана проблема представлена кількома дисертаційними дослідженнями. Серед них в першу чергу варто виділити дисертацію та серію публікацій, старшої наукової співробітниці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у м. Львіві Олександрі Стасюк [109;110;111;112]. Дослідниця підготувала серію статей і одне з перших узагальнюючих монографічних видань про видавничо-пропагандистську діяльність ОУН. Авторка систематизувала наявну інформацію про оунівські періодичні видання, як ті, що перебували під їх впливом і друкувалися

легально, так і підпільні видання. О. Стасюк детально проаналізувала тематику підпільних книг, брошур, листівок і закликів. На сьогодні це найгрунтовніше дослідження з даної тематики [110]. У інших наукових доробках О. Стасюк ретельно проаналізувала зміст видань ОУН, показала умови праці українських підпільників. Показовими у цьому контексті є роботи про тематику підпільних видань ОУН періоду німецької окупації України [109], статистику щодо підпільних друкарень ОУН [111] і узагальнююча стаття про налагодження обладнання і принципи роботи підпільних друкарень ОУН в 1941- 1953 рр. [112]. За підрахунками дослідниці на українських землях в цей час діяла 151 підпільна друкарня та друкарські ланки. Авторка вважає, що на даний час встановити точно кількості підпільних друкарень та технічних ланок ОУН, через низку об'єктивних та суб'єктивних причин надзвичайно складно. Треба зазначити, що упорядкований нею перелік на сьогодні є найбільш повним.

Одне з ґрунтовних досліджень про діяльність українських підпільних друкарень здійснила Н. Ніколаєва [88]. На детальному джерельному матеріалі авторка проаналізувала особливості діяльності друкарень, місця їх розташування та назви видавничої продукції, їх зміст та практичне застосування. Дуже цінною для авторського доробку, стала персоніфікація діячів видавничої діяльності. Як зазначає дослідниця, «українські підпільники проводили боротьбу проти радянської влади не лише за допомогою зброї, але і за допомогою друкованого слова. ... саме боротьба словом і не дала згаснути ідеї відновлення незалежності України» [88, с.101].

Одним з найінформативніших видань, щодо кількості зафіксованих друкарень ОУН, їх будови та функціонування є праця написав працівника Галузевого державного архіву Служби безпеки України О. Іщука. В ній автор використав ще нерозсекречені до цього часу документи даного архіву [55;57].

Пропагандистську діяльність ОУН і УПА в контексті діяльності підпільних друкарень, досліджував О. Дмитерко. Автор підготував з цієї теми дисертаційне дослідження та видав кілька цікавих публікацій [51; 135].

Діяльність Дрогобицької округи ОУН, її керівний склад та форми і методи спротиву вивчав В. Ільницький. Автор зібрав великий масив документів та спогадів, в т. ч. і про видавничу роботу підпілля на Дрогобиччині. Особливу увагу дослідник звернув на біографію референта пропаганди Дрогобиччини у 1950-1951 рр. Я. Богдана та його побратимів, задіяних у видавничій діяльності[53].

Цікава свідчення про друкарні ОУН подає одне з перших узагальнюючих видань з історії повстанських грошей – бофонів, автором-упорядником якого є О. Клименко[62; 137]. Власне бофони були найкращим прикладом візуальної пропаганди в ОУН і УПА. Оунівські пропагандисти нерідко кваліфікували бофони як мініатюрні листівки-плакати і вважали їх одним з дієвих засобів поширення визвольних ідей. За підрахунками О. Клименко, за період 1939-1954 рр. українське підпілля випустило у світ близько 500 різновидів бофонів, які використовувались щонайменше у 12-ти областях України та Білорусі, а також закордоном[137].

Про видавничу та пропагандистську роботу оунівського підпілля в Центральній, Південній та Східній Україні розкрито у сучасних дослідженнях В. Ковальчука [64; 127], Ю. Щура [120; 130], О. Пагірі та В. Іванченка. В працях, на основі невідомих до цього часу архівних джерел, зроблена спроба систематизувати відомі на сьогодні дані зі зазначеного питання.

Антинімецькій пропаганді з боку ОУН в роки Другої світової війни присвячено працю С. Виноградова [43]. Дослідник відзначає що підпілля ОУН(Б), і УПА у роки війни налагодили власну пропагандистську мережу, запустили масовий друк періодичних видань, вирішили проблему пропагандистських кадрів, вели активну усну пропаганду та запровадили нову форму масової агітації — пропагандистські рейди ОУН і УПА [43, с. 69].

Друковані видання УПА, як джерело до вивчення подій Другої світової війни на Волині, стали предметом дослідження Р. Кондратюка[69]. Цікаву наукову працю про періодичні видання Української Повстанської Армії у 1941-1950- ті рр. опублікував Г. Бухало [41].

Ціла серія публікацій про розповсюдження підпільних видань ОУН на території південних районів Тернопільської області та на Чернівеччині і Надзбручанщині підготовлена дослідником Н. Мизаком [83; 84].

При написанні дипломної роботи, дослідниця приділила увагу особам, які безпосередньо здійснювали пропагандистську діяльність ОУН, формували центральні і теренові відділи пропаганди, займалися підготовкою кадрів пропагандистів і визначали зміст друкованої продукції. В цьому плані слід особливо виділити Петра Федуна «Полтаву», який в 1944 р. очолив Головний осередок пропаганди й інформаційної служби (ГОПС).

Життєвий шлях і діяльність головного референта пропаганди ОУН Петра Федуна і його погляди досліджували В. Марчук [78] та М. Романюк [104].

Великий обсяг інформації щодо підпільних видань та друкарень ОУН міститься в узагальнюючих монографіях з українського національно-визвольного руху. Серед них треба виокремити праці А. Кентія [59; 60], Д. Веденєєва [42].

Особливу цінність мають праці дослідників, які розглядають український визвольний рух в контексті подій у Центрально-Східній Європі, що дає змогу значно глибше осмислити суть явища. Такими є праці Ю. Сливки [107; 108], Ю. Шаповала [118], Ю. Киричука [61] та ін.

Зарубіжні дослідження представлені польськими працями Г. Мотики [87], Т. Ольшанського [121], Р. Тожецького [122], М. Сівіцького [123], які аналізуючи український визвольний рух, його ідейно-політичні основи та характеризуючи відносини ОУН-УПА з сусідніми державами, розкривають їх з тенденційних оцінок, розглядаючи проблему в зумисне звужених хронологічних рамках. Вони покладають вину за польсько-українське протистояння передовсім на українське підпілля. До небагатьох об'єктивних праць належать статті З. Ковалевського [63], А. Айненкеля [36], В. Менджецького [124].

Отже, враховуючи досить численну історіографію, проблема видавничо-пропагандистської діяльності ОУН так і залишається малодослідженою.

Відзначмо однак, що впродовж останніх років у вивченні проблеми домінує суто науковий, проблемний підхід.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА І ФОРМИ ПРОПОГАНДИ ОУН

Від часу заснування ОУН видавнича справа була однією із пріоритетних напрямів діяльності організації. Проте найбільшого розмаху вона набула під час радянсько-німецької війни 1941 – 1945 рр. та в повоєнне десятиліття, коли розколота на дві частини політична структура прагнула досягти найвищої мети – здобуття незалежної Української держави. Грандіозність завдання, труднощі всередині організації, необхідність фундаментального переосмислення багатьох вихідних ідеологічних і політичних позицій визначали роботу ідеологів, публіцистів і видавців особливо важливою в активній фазі українського національно-визвольного руху.

Провід ОУН розумів що в протистоянні з потужними ідеологічними тоталітарними режимами донесення до населення правдивої інформації, є рівноцінне виграних військових кампаній. Оунівці ще в міжвоєнній Польщі велику увагу приділяли пропагандистській діяльності.

Борючись проти двом тоталітарним системам одночасно, підпілля ОУН у роки війни організувало і розгорнуло власну пропагандистську та видавничу мережу, налагодило масштабний випуск друкованих видань, започаткувало підготовку пропагандистських кадрів і власну пресову та радіослужбу. Оунівці вели широкоформатну активну усну пропаганду серед українського населення, включаючи території Центральної, Східної і Південної України. Вони з цією метою запровадили новий вид масової акції – агітаційно-пропагандистські рейди ОУН. За допомогою усного та друкованого слова націоналістичне підпілля доносило інформацію про власні завдання та цілі української

визвольної боротьби як в Україні, так і за її межами, прориваючи тим самим інформаційну блокаду нацистського і комуністичного режиму. Незважаючи на обмежені ресурси, українські повстанці на рівні змагалися з потужними пропагандистськими машинами СРСР і Німеччини.

Провідник ОУН(б) С. Бандера, говорячи про етапи Української революції, відводив важливу участь пропагандистській роботі серед населення. «На першій фазі іде процес затяжної, прогресуючої підпільної боротьби» де «... іде змагання передусім за душу народніх мас. ... В цій фазі проходить основний конструктивний процес ... ідеї і програма опановують найширші маси українського народу, ... стають дороговказами їхньої дії – їхньою метою, мобілізують й організують на боротьбу», - писав він своїм однопартійцям [23, с. 51].

У травні 1941 р. в «Політичних вказівках» керівництво ОУН декларує, що «ОУН має використати війну з СРСР для широкої боротьби за Суверенну Соборну Українську Державу, для прискорення її здобуття», тут же наголошуючи, що основним елементом цієї боротьби є розгортання пропагандистських осередків по всій українській території, зокрема радіомовних станцій [128].

Наступного року, у квітні 1942 року, на другій конференції ОУН прийняли «Пропагандистські постанови». Це був своєрідний план, який розкривав основні форми і методи пропаганди, вишкіл кадрового потенціалу пропагандистів-агітаторів і навіть методикку підготовки пропагандистського матеріалу [128].

ОУН як підпільна організація розробила цілісну структуру пропагандистської служби. Основною роботою займався Головний осередок пропаганди (ГОСП) або Головний осередок пропаганди і інформаційної служби (ГОПС). Його очолював Головний референт пропаганди. Члени ГОСП розробляли основні напрями пропагандистсько-видавничої роботи, визначали пріоритетну тематику періодичних видань, виготовляли головні зразки

пропагандистських матеріалів. Рішення ГОПС були обов'язковими як для осередків пропаганди ОУН, так і для політвиховних структур УПА.

3 квітня 1941 р. ГОСП очолював Степан Ленкавський. Після його арешту гітлерівцями в липні 1941 р. як одного з провідних діячів ОУН, учасника проголошення Української держави, цю посаду обійняв Дмитро Маївський — псевдо «Тарас». В короткий термін оунівцями створили мережу осередків пропаганди крайового, обласного, окружного і повітового рівня. Вони склалися переважно з 3—5 працівників, які вели роз'яснювально-пропагандистську роботу, а також займалися редагуванням, друком чи передруком відповідної літератури, і її розповсюдженням [104, с. 31]

На референтура пропаганди покладалося завдання організації агітаційно-пропагандистської роботи серед населення, виготовлення та розповсюдження у відповідних теренах оунівської літератури, проведення вишколів, мітингів, лекцій, а також підготовки пропагандистів для роботи на місцях. Пропагандистська мережа складалася з надрайонового, районних, підрайонних і станичних пропагандистів. Ця структура не була сталою і змінювалася від поточної ситуації [129].

Після організаційного становлення УПА в 1942 – 1943 рр. розпочався тісний зв'язок між референтурою пропаганди ОУН(б) та політвиховними відділами УПА. ОУН, фактично, перебрала під свій контроль пропагандистсько-виховну та видавничу діяльність в структурах УПА. Така система визначалася спільністю завдань для політвиховного відділу та осередків пропаганди ОУН (б), недостатністю добре підготовлених кадрів та потребами контролю агітаційно-пропагандистську роботи Головним Проводом [101, с.379].

Розгортання пропагандистського апарату УПА відбувалося паралельно з формуванням штатних структур повстанських загонів. Він включав в себе відділи пропаганди при штабах генеральних воєнних округ і територіальних відтинків. В їхні обов'язки входило відслідковувати морально-психологічний стан бійців та населення, а також ситуацію серед військових противника.

Безпосередньо у бойових підрозділах УПА виконання завдань пропаганди здійснювали політвиховники. Всі ці відділи підпорядковувалися Головному осередку пропаганди при Головному військовому штабі УПА. Цей орган розробляв плани пропагандистських акцій, забезпечував діяльність з інформаційно-психологічного впливу. Пропагандистські відділи ОУН і УПА стежили за ситуацією у районах базування і проведення акцій українських повстанських формувань, виявляли ті ворожі підрозділи, де існували проблеми психологічної стійкості і бойової мотивації бійців. Такі частини відразу підлягали пропагандистському впливу політвиховників [73, с.130].

Згідно структури повстанських відділів функціональної приналежності, сотенний політвиховник за своїми правами прирівнювався до командного складу УПА. Як член штабу сотні, він був заступником її командира з виховної роботи. В складі складу куреня, сотенний політвиховник підпорядковувався курінному політвиховникові. В ситуації, коли сотня діяла самостійно, його керівником був політвиховник тактичного відтинку чи воєнної округи. Командир будь-якого підрозділу УПА не мав права самовільно звільнити чи замінити політвиховника, а лише з дозволу вищого командира. Також військовий командир не мав права втручатися у ділянку роботи політвиховника, скасовувати його накази та доручення, які той отримував від своїх старших керівників. Згідно розподілу обов'язків, сотенному політвиховникові підпорядковувався чотовий виховник. При наявності в чоті ще роїв, то призначалися і роєві політвиховники. Структура політвиховників була запроваджена в УПА спочатку на Волині та південному Поліссі у 1943 р., а вже згодом у Галичині та Буковині у 1944 р.[59, с. 168]

Після розформування в 1944 р. великих підрозділів та штабів УПА, значно скоротилася чисельність політвиховників. Основна їх частина з них поповнила ряди референтури пропаганди ОУН(б), яка в той час відчутно потребувала кваліфікованих кадрів і взяла на себе основний тягар політвиховної та пропагандистської роботи.

Крім референтури пропаганди ОУН та апарату політвиховників УПА, до пропагандистської роботи залучалися й інші структури національного підпілля: Служба безпеки (СБ), Український червоний хрест (УЧХ). Вцілому, пропагандою українських національно-визвольних ідей повинні були займатися всі члени ОУН та вояки УПА [17, с. 41].

На політичне виховання повстанців припадала виділялась найбільша кількість годин з усіх вишкільних програм. Зокрема, на Дрогобиччині підготовчі курси проходили у горах Долинщини. Саме тут розміщувалася військова школа ОУН “Тигри”, а в Славському районі діяла старшинська школа УПА “Олені”, і поруч ще зорганізувалися підстаршинська школа УПА “Беркути”, радіо-школа та медсестринські курси [53, с. 59].

Антинімецька пропаганда ОУН(б) протягом окупаційного періоду мала свої особливості, і відрізнялася від інших пропагандистських напрямків українських націоналістів. Основні завдання антинімецької інформаційно-пропагандистської в діяльності ОУН серед українського населення полягали в поширенні серед мас ідеї боротьби за створення Української держави, виховання в українців національно-патріотичної свідомості, вироблення в них почуття ненависті до окупантів. Населенню потрібно було роз’яснити німецьку політику щодо України, щоб нейтралізувати вплив ворожої пропаганди на окупованій території. Правильна пропаганда мала виробити сталі норми позитивного ставлення до ОУН і українських національних збройних формувань, надати віру в кінцеву перемогу над ворогом. Завдяки пропаганді оунівці прагнули мобілізувати населення до збройної боротьби в складі УПА проти німецьких окупантів [43, с.68].

Наявні історичні відомості дозволяють поділити антинімецьку пропагандистську діяльність ОУН на три основні періоди. Перший період тривав з червня 1941 р. до вересня 1941 р., конференції ОУН(б). Другий період проходив з вересня 1941 р. по лютий 1943 р., коли відбувся III Надзвичайний Великий збір ОУН (б). А третій період хронологічно датується лютим 1943 р.

– кінець 1944 р. , коли Україну визволили від німецьких загарбників і сюди повернулася радянська влада.

Перший період агітації та пропаганди ОУН характеризувався відсутністю відкритого антинімецького змісту, що було наслідком неправильного політичного орієнтуру її лідерів, які хотіли бачити в ній союзника проти більшовизму. Архівні документи свідчать, що в цей період найбільших форм набула усна пропаганда, а саме мітинги, індивідуальні та колективні бесіди, виступи, збори, заяви, читання націоналістичної літератури, різноманітні культурні заходи тощо. Такі форми пропаганди могли якнайкраще в короткий термін охопити велику масу населення [73, с.129].

Антинімецька інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН(б) у цей період характеризувалася посиленням усвідомлення Проводом необхідності побороти окупаційну ідеологічну політику та широким використанням легальних структур для проведення пропаганди проти німецького режиму серед населення. Хоча питання про відкриту боротьбу проти гітлерівців членами ОУН(б) у цей період не ставилося, їхня інформаційно-пропагандистська діяльність, яка була спрямована на розвиток процесу національного відродження України та захист її інтересів, об'єктивно можна вважати антинімецькою, оскільки вона повністю суперечила нацистським планам щодо України [102, с.223].

Другий період розпочався у вересні 1941 р. і тривав до лютого 1943 р. Це був період ідейно-політичної переорієнтації ОУН(б) і підготовки до збройної боротьби. Саме тоді ОУН(б) провела кілька партійних конференцій, на яких було вирішено перейти в підпілля та розгорнути активну антинімецьку інформаційно-пропагандистську діяльність, головним завданням якої була підготовка населення до збройного опору Німеччині. Поштовхом до таких дій стало рішення вересневої конференції 1941 р. ОУН (б), на якій Німеччина була визнана ворогом українського народу разом зі сталінським режимом [43, с. 69].

Серед явищ антинімецької інформаційно-пропагандистської діяльності характерним є те, що члени ОУН у цей період відкрито не закликали до

збройного спротиву нацистам. Члени Головного Проводу ОУН вважали, що широкомасштабний виступ проти німців буде розглядатися як свідомо допомога сталінському режимові. Бандерівці припускали, що збройний опір завдасть значної мирному населенню, призведе до великих людських втрат. У зв'язку з цим, оунівці головним своїм завданням ставили діяльність на реальне об'єднання українського населення, його підготовку як військову, так й ідеологічну для здобуття Української держави [21, с. 233].

У цей період ОУН(Б) формує загони місцевої самооборони, які, на думку її керівників, у майбутньому поповнюватимуть лави УПА. Інформаційна кампанія на цьому етапі мала явний антинімецький зміст. Вже восени 1941 р. легальна пропаганда охопила майже всю Україну.

У квітні 1942 р. Друга підпільна конференція ОУН(б) прийняла «Пропагандивні постанови». В них затверджено тезу про першочерговість пропагандистських дій, а форми та методи пропаганди мають бути «менше крикливі і видні, ... натомість змістом ударні революційні й політичне доцільні» [23, с.178].

Зберігаючи вплив на структури легальної пропаганди, оунівці перевели значну частину своїх кадрів у підпілля, створили чітку пропагандистську вертикаль в ОУН, розгорнули антифашистську інформаційно-пропагандистську діяльність серед українського населення. Основною формою впливу ОУН(б) на населення на цьому етапі збереглося розповсюдження листівок, газет та іншої друкованої продукції. Перевага надавалася листівкам, оскільки вони оперативніше за іншу друковану продукцію могли реагувати на зміну політичної чи військової ситуації [43, с.69].

У цей час з'являється вже й військова преса ОУН. Серед цих видань, слід назвати такі часописи «Вільна Україна», «Вісті з фронту», «До зброї», «За самостійну Україну» та ін. Провідне місце займав журнал «Ідея і чин», що почав видаватися з осені 1942 р. [29, с.91].

Оскільки восени 1942 р. почалося створення збройних сил для захисту населення від окупантів, пропаганда ОУН включала постійні заклики вступати

в УПА та організувати збройну боротьбу. На другому етапі почалася активна агітація, починаючи з підготовки до збройного виступу проти окупантів, створення націоналістичних військових формувань та залучення населення для їх підтримки.

Саме тоді робота оунівських пропагандистів отримала чітке спрямування, яке полягало в пропаганді серед українського населення ідей: єдності збройних сил, пошуку, збору та зберігання зброї та боєприпасів для подальшої боротьби, цільової військової підготовки.

Провідники ОУН (Б) визнали помилковість своєї довоєнної зовнішньополітичної орієнтації, а Провід ОУН (Б) виступив із заявою в пресі: «Треба ствердити, що сам підхід українства до Німеччини...був хибний. Гріх цей в'ється крізь останні десяти-річчя української політики» [17, С. 102].

Нове бачення ідейно-політичних орієнтирів організації знайшло відображення в резолюціях III Надзвичайного Великого збору ОУН (серпень 1943 р.). Тому найважливішим досягненням другого етапу можна вважати остаточне визнання керівництвом ОУН необхідності перегляду довоєнних зовнішньополітичних планів і визнання необхідності збройної боротьби проти нацистської Німеччини.

Третій період антинімецької інформаційно-пропагандистської діяльності ОУН серед українського населення нерозривно пов'язаний із переходом до насильницьких форм спротиву окупаційному режиму, курс, який було започатковано на III конференції ОУН (Б) у лютому 1943 р. Цей елемент став важливим у визначенні напрямків, форм, методів і змісту цього виду роботи. Аналіз документів та інформації про ОУН і новостворену УПА, пов'язаних із цим періодом, показує, що основною ознакою антинімецької діяльності пропагандистських структур ОУН цього періоду була опора на пряму дію для досягнення своїх цілей. Можна стверджувати, що тема збройного конфлікту стала основним центром пропаганди ОУН і УПА [].

У цьому плані значну роль відігравали форми і методи друкованої реклами. Поява військового пресового корпусу УПА збільшила потенціал для

такого виду пропагандистської пропаганди. Члени УПА поширювали своє послання через мережу підпільних видань – «До зброї», «Вільна Україна», «Прапор молоді», «За самостійну Україну», «Ідея і чин», «Самостійник» [73, с.131].

Активно використовувалися листівки, зокрема «За що бореться УПА», «Відвага повстанця», «Звірства німців», «Події з фронту» та численні інші листівки, якими зазвичай користувалися ОУН і УПА в цей період, оскільки вони дозволяли оперативніше реагувати на зміну ситуації. Щоб забезпечити ефективність збройного протиборства проти німецького режиму, як це робилося в попередні часи, ОУН і УПА також проводили усні пропагандистські заходи. Члени пропагандистських референтур проводили читання й обговорення газет, журналів, листів, бесід, зустрічей, подарунків. Як свідчать історичні джерела, кількість виступів і лекційних заходів зросла внаслідок розширення осередків ОУН і УПА в організації партизанських регіонів, а також створення ширшої мережі освітніх програм для населення. Виступи та доповіді мали різноманітну тематику [43, с.70].

Оунівцями застосовувалися й інші методи антинімецької пропаганди, зокрема використання зборів і мітингів, які мали одночасно охоплювати значну кількість населення. Проте під час збройного боротьби в умовах окупаційного режиму, практика колективної пропаганди була постійно під загрозою. Враховуючи це, керівництво ОУН і УПА мусило змінити організаційну структуру своєї організації. вже в першій половині 1943 р. місцевий провід ОУН ініціював правило, яке визначало спосіб ведення широкомасштабної пропаганди. Зокрема, пропагандистам було заборонено брати участь у пропагандистській діяльності самостійно, без дозволу та контролю представника місцевого проводу ОУН. Дискусії відбувалися ввечері чи вночі, і ніколи не відбувалися вранці. Населення не знало про місце наступного мітингу [53, с. 58].

Провід УПА прийняв також інші відповідні рішення щодо організації усної пропаганди. Внаслідок цього 10 червня 1943 р. громадсько-політична

референтура УПА видала директиву, яка вимагала від кожного пропагандиста та виховника при кожній нагоді брати участь у пропагандистській діяльності серед населення, щоб отримати його підтримку та співчуття, розуміння УПА.

Пізніше ці правила були підтримані наказом № 6 Командира УПА Кліма Савура від 25 серпня 1943 р.. Він вимагав щоб усі пропагандистів, командирів і політвиховників усіх рівнів, брали участь у в. зусилля, а також найкращі стрільці.

Як наслідок, документи свідчать про те, що пропаганда завжди була під керівництвом ОУН і УПА, які вчасно реагували на зміни ситуації в регіоні та приймали виважені рішення, щоб забезпечити ефективність інформаційно-пропагандистської діяльності на населення.

Особливого значення пропагандистські акції похідних груп ОУН мали в центральних і східних областях України через їх специфіку інформаційно-пропагандистського характеру серед населення цих регіонів. Під час походів відділи ОУН, що рейдували, не мали такого безпосереднього зв'язку з населенням, як на постійному місці проживання, але їм все ж вдалося прищепити значні успіхи у сприйнятті націоналізму. З похідними групами ОУН на територію центральних і східних областей України відправлялися загони УПА Влітку 1943 р. внаслідок таких рейдів виникли повстанські організації на Київщині, Вінниччині, Полтавщині, Уманщині та Дніпропетровщині. Проте проіснували вони там недовго — багатьох хвилювала можливість приходу Червоної армії [64, с. 115].

В своїй пропагандистській діяльності, ОУН найперше намагалася вплинути на молодь. Архівні документи свідчать, що українські націоналісти мали значний вплив на цю справу, оскільки кількість юнаків і дівчат в ОУН та УПА зросла з середини 43-го. Поповнюючи молодіжну сітку, націоналістична молодь водночас посилювала інформаційно-пропагандистську силу ОУН і УПА щодо населення, оскільки всі вони брали участь у цьому [74, №5. с. 340].

Починаючи з 1943 р. в антинімецькій кампанії ОУН і УПА застосовувалася нова пропагандистська стратегія. Це було пов'язано з

рішенням керівництва Третього Рейху після втрати Сталінграда розпочати створення українського військового формування з населення Галичини. Ця спроба викликала глибоке несхвалення ОУН (б). Створення дивізії СС «Галичина» бандерівці вважали марним і шкідливим, оскільки, на їхню думку, воно мало на меті відвернути активну українську молодь від участі в національному русі опору [70, с.239].

ОУН (б) спрямовувала свої зусилля на доведення думки населенню про те, що «українська кров може бути пролита тільки за Українську державу і тільки в рядах української армії». Такого роду заклик був присутній і в визначній статті часопису УПА [1]

Проте їхні аргументи не переконали лідера УЦК В. Кубійовича, який на пропозицію німецького командування займався організацією створення дивізії.. За нових обставин інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН (Б) була переорієнтована на обмеження і зрив німецьких спроб мобілізації до лав дивізії СС «Галичина». Проте оунівцям акція не вдалася, створення військового підрозділу з числа українців, було завершено.

Восени 1943 р. відбулися суттєві зміни в змісті збройної боротьби українських націоналістичних сил у протистоянні з нацистськими окупантами, що власне вплинуло на зміни інформаційно-пропагандистську діяльність ОУН. В умовах успішних дій Червоної Армії, щодо витіснення нацистських військ з території України, керівництво ОУН і УПА вирішило не проводити додаткових широких антинацистських акцій, оскільки це б призвело до послаблення не лише німецької оборони, але й самого українського визвольного руху з приходом радянської влади. Внаслідок цього антинімецька інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН і УПА стає все рідшою і обмеженішою. Фактично до весни 1944 р. оунівці вели «самооборонні дії» проти нацистів [43, с.71].

З огляду на існуючу військово-політичну ситуацію, починаючи з весни 1944 р., була майже повністю припинена вся антинімецька діяльність ОУН, в тому числі інформаційно-пропагандистська. Загалом антинімецька

інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН серед населення окупованої України в цей період характеризувалася такими тенденціями: розподіл повноважень, пов'язаних з пропагандистськими організаціями ОУН(Б) та УПА згідно своїх обов'язків; розмежування основних форм інформаційно-пропагандистської діяльності — усної пропаганди, друкованої пропаганди, радіопропаганди та залучення до виконання завдань інформаційно-пропагандистської діяльності всіх структур УПА, включно з частинами, які не мали пропагандистської ролі.

Значну участь у діяльності пропагандистських організацій ОУН того часу брала контрпропаганда. Це була відповідь на збільшення обсягу інформації та пропаганди, яку вели німецькі загарбники. Намагаючись наводити страх на українців участю в «бандах УПА», німці розповсюджували серед населення листівки, в яких містилася погроза смерті за участь у банді. Крім того, німецька пропагандистська машина поширювала заяви у формі памфлетів, ці заяви намагалися прищепити почуття симпатії до опозиції ОУН і УПА, вони стверджували, що в Проводі ОУН(Б) знаходяться агенти Москви. Зокрема, в німецькій листівці «Слухай, український народе» (червень 1943 р.) читаємо: «Москва керує ОУН. У найближчих наказах, які будуть оприлюднені ОУН», ...можна побачити, що вона є «як національно прихована більшовицька військова частина» [18, с.179].

Через ще один німецький пропагандистський аркуш, в якому говориться, що «Бандера має бути включений до українського радянського уряду після війни» (там само, с. 182) тощо. Згідно зі змістом цього аркуша, німецькі агенти присвятили свої зусилля пропаганді серед населення ОУН і УПА та територію, яку вони окупували. Очевидно, що пропаганда ОУН і УПА мала належним чином відповісти на ці звинувачення. Ефективність пропаганди УПА очевидна; збройний опір загарбникам не був безрезультатним. Лише в 1943 році з вини повстанців німці втратили понад 3 тис. вояків, тоді як втрати УПА становили трохи більше 1237 старшин і вояків підрозділів, як прийнято розуміти, УПА зазвичай перемагала в конфлікті. Важливо визнати, що в своїх зусиллях

інформувати та просувати свою справу ОУН і УПА, як підпільні організації, мали труднощі конкурувати з німецькою пропагандистською машиною. Проте, незважаючи на перевагу ворога в агітаційно-пропагандистській сфері, ОУН і УПА послідовно відстоювали свої позиції. Зміст їхніх пропагандистських зусиль відповідав кожній окремій фазі конфлікту між ОУН і УПА, враховуючи специфічні екологічні особливості кожної країни.

Відтак антинімецька інформація та пропаганда серед населення окупованої території вважалася одним із найважливіших тактичних прийомів у конфлікті між ОУН(Б) та німецькими колоністами під час окупації України. Воно не було диким, а велося активно і цілеспрямовано, на основі професійних розроблених програм, різних наказів і вказівок Проводу ОУН. Ця діяльність сприяла військово-політичному конфлікту між українськими націоналістичними силами. Він був зрозумілий українському народу і мав підтримку значної частини населення, яка йшла шляхом конфлікту за автономію України. Інформація та пропаганда були такими ж важливими для українського визвольного руху, як і прямі дії, і в певних моментах вони мали значний вплив.

Структура і принципи роботи пропагандистських осередків неодноразово змінювались в залежності від військово-стратегічної і політичної ситуації. У квітні 1944 року, починаючи підготовку до боротьби з радянським режимом, ОУН розробила більш розгалужену структуру пропагандистських осередків. Їхні структури мали обов'язково складатися з організаційно-заготівельного (облаштування приміщень, і необхідним забезпечення друкарським приладдям, наявність радіотехніки, заготівля харчів), пресово-інформаційного (підготовка тижневих і щоденних інформаційних новин), вишкільного (проведення навчальних курсів для пропагандистів, зв'язок оунівськими публіцистами та ідеологами) і виробничого відділів (переховування друкарського приладдя та зберігання інших необхідних матеріалів) [110, с.37].

Таким чином, пропагандистська діяльність перебувала в пріоритетному значенні ОУН і відповідно УПА. Головна увага полягала в донесенні

українському населенню основних програмових та ідеологічних принципів націоналістичного руху в боротьбі за Українську державу. Оунівці прагнули завоювати прихильність мешканців цілої України, тому велику увагу приділяли центральним та південно-східним областям України. Заради зміцнення боєздатності військових відділів УПА, оунівці активно займалися політвиховною діяльністю серед бійців. В 1941 – 1944 рр. пропагандистська спрямованість ОУН носила антинімецький, антирадянський і антипольських характер, але домінуючою в цей період була пропаганда проти гітлерівського окупаційного режиму.

РОЗДІЛ 3. ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН.

Для поширення націоналістичних концепцій було вирішено використовувати передусім легальну пресу, що призвело до значного збільшення кількості періодичних видань в Україні. Друковані часописи були засновані, переважно місцевими органами влади оскільки керівництво ОУН намагалося уникнути свого впливу на сектор легальної преси. Серед цих видань слід виділити газети «Самостійна Україна» (Станіславів), «Вільне слово» (Дрогобич), «Українські щоденні вісти» (Львів), «Стрийські вісти» (Стрий), (Теребовля), «Самостійність» (Костопільщина), «Золотий тризуб» (Калуш), «Воля Покуття» (Коломия), «Рогатинське слово» (Рогатин), «Тризуб» (Чортків), «Теребовлянські вісти» (Теребовля), «Волинь» (Рівне), «Воля» (Копиченці), «У бій» (Косів) та інші [109, с. 175]

Окремі видання виходили відкрито під грифом ОУН, їхньою атрибутикою та гаслами на титульній сторінці. Це переважно були видання бандерівського крила ОУН: «Боевик» (Тернопіль), «Українські перемишлянські вісти» (Перемишляни), «Нове життя» (Скалат), «Жовківські вісти» (Жовква)» [110, с.19].

Західноукраїнське суспільство з ентузіазмом зустріло друк націоналістичної преси. Газети видавалися величезними тиражами і миттєво розкуповувалися. Населення відкрито бурхливо обговорювало подану інформацію, по суті це приводило до імпровізованих мітингів на підтримку оунівських ідей.

Громадяни вітали один одного з виходом «справжнього українського часопису» і робили великі пожертви для редакції. Вони були готові платити в кілька разів більше, щоб мати хоча б один примірник такого видання [101, с. 380].

Просуванням німецького вермахту на схід, зумовило поширення оунівського руху і його пропагандистської видавничої діяльності на центральні та східноукраїнські землі. Найраніше випуск газет вдалось започаткувати на Вінниччині та Житомирщині («Вінницькі вісті», «Наш шлях», «Українське Слово»). На початку серпня сюди прибули учасники оунівських похідних груп, які мали зайнятися розбудовою партійної мережі і популяризацією серед населення націоналістичного руху[127].

Згодом потужний вплив націоналістів відчували журналістські редакції інших центрально-східно часописів: «Літаври» (Київ), «Українське слово» (Київ), «Дніпровська газета» (Дніпропетровськ), «Дзвін» (Кривий Ріг), «Нова Україна» (Харків), «Сумський вісник» (Суми), «Голос Полтавщини» (Полтава), «Українські вісті» (Кіровоград), «Дніпрова хвиля» (Кременчук). До осені 1941 року оунівці зуміли поширити свій контроль за більшістю україномовних легальних видань всієї території України, за винятком частини Донбасу, які перебували під контролем ще радянських військ [64, с. 68].

Найбільші проблеми щодо сприйняття ідеології ОУН були на території Донбасу та Півдня України. Зважаючи на значний російськомовний демографічний елемент, Провід ОУН зобов'язав дотримуватися надзвичайно виваженої політики у видавничій сфері. Переважна більшість газет тут виходили російською мовою, а редколегії, хоч і вітали повалення радянської влади, були налаштовані в дусі російського імперського мислення. Серед таких

видань слід виділити «Маріупільську газету» (Маріуполь), «Український Донбас» (Горлівка), «Донецьку газету» (Слов'янськ), «Константинівські вісті» (Константинівка), «Донецкий вестник» (Сталіно), та ін. Проте, як зазначає один із очільників ОУН(б) на східноукраїнських землях Євген Стахів, українські підпільники дуже швидко навчилися відрізняти ворожих до української справи росіян від зрусифікованих українців, котрі всіма силами підтримували українську справу. Орієнтуючись на цю категорію населення, члени ОУН(б) на початку листопада 1942 року отримали дозвіл відкрити в Юзівці (теперішній Донецьк) україномовну газету «Українська земля». Вона мала відображати інтереси міської громади і бути її офіційним пресовим органом. Інші часописи на яких мали вплив ОУН(б) та ОУН(м) виходили з матеріалами російською та українською мовами [113, с.90].

Окрім періодичних видань, оунівці у державних друкарнях випускали величезну масу націоналістичних листівок. Саме листівки мали забезпечити швидке наповнення україномовним державницьким контентом місцеве населення. Джерельні документи надають такі назви листівок: «Український народе!», «Українські націоналісти і націоналістки!», «Робітники!», «Громадяни Української Держави!», «Українська молоде!», «Жінко-українко!», «Селянине — добрий господарю!», та ін.[99, с. 82]

Серед друкованих націоналістичних видань, окреме місце займали брошури з програмними матеріалами і доктринами ОУН: «Постанови Конгресу Українських Націоналістів», «Постанови II Великого Збору ОУН», «Декалог українського націоналіста», «Український націоналізм», «Наші кличі», «Наші цілі», тощо [110, с. 22]

В переліку друкованих видань були також праці ідеологів ОУН, які детально розкривали сутність українського націоналізму. Можна виділити такі роботи, як «Ідея і чин України» М. Орлика; «Націократія», «Сталінізм», «Земельне питання» М. Сціборського «Українське робітництво», «За новий суспільний лад», «За зміст державного життя», «В чому сила народу» Я. Стецька; «Доба націоналізму» Я. Оршана та інші [112, с. 398].

Численними були також матеріали антирадянського змісту, орієнтовані насамперед для населення східноукраїнських земель. Це зокрема просвітницьке видання «Історія України» І. Крип'якевича, а також інформативні матеріали, які розвінчували національну політику СРСР: «Боротьба з Москвою» Я. Старуха, «До свята зброї», «Україна в жидівських лабетах» [24, с. 97].

ОУН(б) в протистоянні з мельниківським крилом ОУН досягнуло більших можливостей у видавничо-пропагандистській діяльності. Їй вдалося взяти під свій контроль більшість обласних і районних друкарень. Згідно звітних даних Головного референта пропаганди Степана Ленкавського (псевдо «Коваль» від 16 липня 1941 року, вказувалася, що лиш одна львівських друкарня видрукувала націоналістичної літератури на суму 26500 крб. [86, с. 223].

На початку серпня 1941 р. у Львові було засновано українське видавництво Українського центрального комітету. Це видавництво, на відміну від краківського перебувало під контролем ОУН(б). Через цю структуру провідники бандерівського крила планували розподіляти і контролювати видавничу роботу на всіх українських землях. Особлива увага приділялася залученню до цього процесу людей зі Східної України. Так у директивах Українського державного правління (УДП) вказувалося про диференційований підхід до виготовлення пропагандистської літератури, враховуючи регіональну відмінність відмінний інтелектуального та історично-політичного досвіду населення України та соціальних груп [23, с. 117].

Спроби ОУН взяти під контроль видавничий сектор з самого початку викликали спротив з боку німецької влади, яка не збиралася змінювати своїх планів стосовно України, щодо перетворення її в колоніальну ресурсно-сировинну територію. Туті німецька політика стосовно видавничої і пресової діяльності проводилася за тими самими принципами, що й у Чехословаччині чи Польщі, і забороняла пресу, «яка б виражала певні погляди, окрім інформаційних часописів» [112, с.399]. Відповідні накази видавали представники німецької адміністрації в Україні. Дозволялася українська преса

за умови, що «вона має утримуватися в обмеженому об'ємі і підлягає суворій цензурі» [70, с.530].

У рамках таких директив, у Галичині вже 17 липня 1941 року німецькі чиновники заборонили всі газети, що не мали спеціального дозволу від місцевої адміністрації, а ті що виходили, підлягали прискіпливій цензурі. Уповноважений шеф преси Г. Леман спрямував свою діяльність «на максимальну уніфікацію засобів масової інформації і її максимальне спрощення в роздрібній мережі» [117, с.9]. Таким чином, поява німецького пресового агентства призвела до остаточної ліквідації свободи слова. Всі тодішні легальні українські газети в обов'язковому порядку мали передруковувати матеріали цього агентства, які подавали інформацію в Україні у потрібному для німецької влади ключі.

Німці також подбали про те, щоб унеможливити друк будь-яких інших небажаних матеріалів. Вони запровадили нагляд над роботою друкарень, розподілом паперу. Всі спроби організації знову взяти оунівцями контроль над пресовою діяльністю рішуче присікалися. Так, 9 серпня гестапо заарештувало референта пропаганди Проводу ОУН Степана Ленкавського, за спробу встановити контроль організації над колишньою військовою друкарнею у Львові,. Разом з іншими членами УДП він був ув'язнений у концтаборі Аушвіц на довгих чотири роки [31, с.75].

Німецькі репресії змусили керівництво ОУН перенести видавничу роботу у віддалені від великих міст території, де цензура була дещо слабшою. У звіті Крайового осередку пропаганди Західних Українських Земель (ЗУЗ) за серпень 1941 року говорилося, що лише по районах існує «ще часово можливість це зробити» [21, с.216]. Проте незабаром і такі друкарні й видавництва також опинились під контролем німецької адміністрації.

У звітах оунівських осередків Тернопільщини від 23 серпня 1941 року також ішла мова про відсутність можливостей друку необхідних матеріалів у місцевих газетах, які «не представляють вже особливої вартості, хоч різняться ще від львівської преси». [62, с.229]. Подібні перешкоди у видавничій роботі

отримали і члени ОУН(б) на Волині. «... не дозволяють друкувати літератури, крім прони́мецької ... Газети мусять служити виключно для загальної... пропаганди й масовому завербуванню робітників до Німеччини», -відзначали вони в своїх донесеннях [14, с.164].

Незважаючи на більш виважені дії ОУН(м) стосовно взаємовідносин з німецькою окупаційною владою, їхня пресо́ва діяльність також була поставлена у суворі рамки. Зокрема редактор часопису «Волинь», відомий український письменник Улас Самчук отримав так звану видавничу інструкцію «Деякі вказівки щодо термінології і тематики газети», від уповноваженого з нагляду за українським видавництвом у Рівному зондерфюрера Гайнріха Гейкеля. В ній зазначалися ключові формування і трактування матеріалів статей та інформаційних новин, а саме «не обговорювати ... політичного, адміністративного і господарського життя окупованих німцями теренів (до закінчення війни).», в першу чергу «обговорювати більшовицьку зраду Німеччини, вину крові ...», а щодо використовуваної термінології, то «не писати про народності, тільки населення. Не вживати большевицьких назв міст» [1].

Цікаві свідчення про ситуацію з виданням української преси в Харкові, зокрема газети «Нова Україна» у своєму «Щоденнику» Аркадій Любченко. Його записи якнайкраще змальовують видавничу діяльність ОУН на східноукраїнських землях, де разом з проблемами німецької цензури додавалися складні міжнаціональні стосунки і побутові незручності. Так у записі від 4.XII.1941 р. зазначається: «Вже місяць, як взялися ми до газети, а вона й досі не вийшла... нема електрики, ...води, а головне німці ... ухилялись під різними приводами. ... ясно: на них дуже натискали росіяни, доводячи, що Харків – російське місто, ... просять категорично видавати тут російську газету. ... німці, кінець кінцем ... дозволили нам газету під назвою «Нова Україна»». [106, с.83].

Вже 7 грудня 1941 р. А. Любченко в «Щоденнику» занотував: «7/XII вийшов перший номер нашого часопису “Нова Україна”. ... З того дня

виходить щоденно, Газета має великий успіх. ... Цензурують ... досить пильно, дбаючи, щоб газета була переважно інформаційним органом.» [106, с.84].

В умовах жорсткого адміністративного тиску, українські легальні видання перестали виражати інтереси ОУН і за своїм змістом перетворилися на типову колабораціоністську пресу. Однак Провід організації не відмовився від використання легальних часописів, застосувавши тактику, відому оунівцям ще з часів протистояння з польським урядом міжвоєнних років. Як приклад, «Інструкція на час подій. Пропаганда» (1942), видана керівництвом мельниківського крила ОУН, у розділі «Використання легальних можливостей для національно-освідомної праці зазначала, що «ОУН повинна проводити свою замасковану пропаганду через всі часописи і журнали» [24, с.137].

Враховуючи низький рівень національної свідомості східноукраїнських мас, керівництво ОУН постійно наголошувало на потребах більшого використання легальних часописів для друку матеріалів антирадянського змісту. Одна з пропагандистських інструкцій вказувала, що «протибільшовицька пропаганда в сучасній українській пресі в десятки разів вигідніша. ... І тому нам самим треба використати оцей легальний шлях агітації...»[109, с.30].

В міру зміцнення своєї окупаційної влади, німецькі каральні органи розпочали наступ на українську пресу. Так у вересні 1941 року заарештовано редактора газети «Кіровоградські вісті» В. Пасічняка, а в квітні 1942 року така доля спіткала редактора газети «Дніпрова хвиля» в Кременчузі П. Щепанського, секретарку редакції Н. Мойленко та ще 22 членів її колективів. Всі вони були засуджені і розстріляні. Невдовзі у Кривому Розі німці розстріляли Михайла Пронченка й Івана Потапенка, які видавали часопис «Дзвін» [110, с.31].

Німецьких репресій зазнали і діячі київської групи ОУН(м). У грудні 1941 року гестапо заарештувало О. Чемеринського та І. Рогача, які теж були розстріляні. В лютому 1942 року гітлерівці розправились з редакторами

періодичних видань «Літаври» та «Українське слово». О. Телігою та І. Рошко-Ірлявським [77, с.236].

Видання журналу «Літаври» було заборонено. Замість київського часопису «Українське слово» стала виходити газета «Нове українське слово» за редакцією німецького ставленика П. Штепи [109, с.185].

У березні 1942 року за антинімецькі статті у пресі було заарештовано Уласа Самчука. Лише особисте знайомство з впливовими представниками канцелярії рейхскомісара Е. Коха і врятувало його від розстрілу. Завдавши удару оунівським впливам у видавничій сфері протягом осені 1941 р. – весни 1942 р., німці не ліквідували повністю українські газети. Оскільки часописи на зразок «Нового українського слова» повинні були створювати для німецької влади враження, нібито українське населення цілковито підтримує політику Гітлера. Такі видання піддавалися різкому осуду з боку Проводу ОУН(б). В заявах оунівців зазначалося: «[...] в тих усіх “Українських голосах” нема зовсім голосу України, ... нема, поза українською мовою, нічого ... українського, ... а є тільки ... стара урядова тарабарщина ... в них переважно нічого цікавого ні вартісного» [99, с.83].

Отже, наслідки легальної видавничо-пропагандистської кампанії попри початковий позитив, не досягли поставлених завдань. Провід ОУН(б) не був схильний перекладати вину на німецьку сторону, за свої невдачі та помилки. В першу чергу, щодо ставлення до німецького режиму. Намагання загравати з німцями в початковий період радянсько-німецької війни, виявилось незрозумілим для більшості населення центральної та південно-східної України. Однак, незважаючи на прорахунки, працівникам легального видавничого сектору вдалось показати конкретний результат: східноукраїнське населення вперше отримало інформацію про плани і мету українського націоналізму, нехай і в обмеженому варіанті.

Постійні заборони та репресії з боку німецької влади змусили провідників ОУН уже в липні 1941 року налагоджувати підпільні шляхи друку літератури. На перших порах використовували державні друкарні, де потай, з

допомогою довірених осіб друкували необхідні матеріали. Після запровадження німцями цензури, цей спосіб друку ставав дедалі ризикованішим, адже до рук гестапо часто потрапляли кількатисячні наклади оунівської літератури, і також завдавали значних матеріальних і людських втрат. Відвертий терор, який нацисти розпочали супроти діячів ОУН у вересні 1941 року, змусив керівні кола націоналістів перейти до створення підпільного видавничого сектору. Вже у серпні 1941 року бандерівське почало розпочати відновлення необачно розконспірованої підпільної мережі. Це забезпечило видавництво літератури від постійних наскоків німецької влади [47, с.335]

Підпільні друкарні з'явилися здебільшого при крайових і обласних ОП. На нижчих рівнях друкарні організовували за наявності відповідного приладдя, фахівців та надійної конспірації працівників. З друкарською технікою проблем не виникало, оскільки оунівці ще в передвоєнні роки зосередили у своїх руках значну кількість друкарських машинок, циклостилів, ротаторів, склографів. Це дозволило друк газет, листівок, відозв, декларацій. У разі небезпеки таку друкарню можна було швидко заховати або перевезти в інше місце .

Потужнішу, але малотранспортабельну техніку, зокрема друкарські верстати, розміщували у підземних криївках на глибині 3—5 м. У підпіллі переважно використовували верстати з ручним приводом, оскільки електричні віддавали багато шуму. Обслуга друкарні складалась із адміністратора, редактора і технічних працівників. Крім працівників друкарні, про місце її розташування знав референт пропаганди і керівник Служби безпеки (СБ), в обов'язки якого входила охорона об'єкта. Готову продукцію доставляли на спеціальні пункти зв'язку, а звідти кур'єри розвозили її за призначенням [110, с.36 – 37].

Навесні 1944 р. коли на територію Правобережної України поверталася радянська влада, пропагандистські видання отримали ще більшу актуальність. Таку літературу тепер видавали на кожному організаційному рівні, включно до повітів, що значно підвищувало видавничий потенціал ОУН.

В цей час матеріальну базу видавничих осередків було зміцнено майном німецьких частин. ОУН (б) навіть видавала з цього приводу спеціальні інструкції: «... у німецьких панів є досить багато майна: пишучих машинок, великих друкарських машин, ... Вже сьогодні повести належну в тім напрямі розвідку. ... Наші завдання: ... опанувати на певний час ... міста і все це вивезти» [11, с.137]. Німецьке друкарське приладдя дозволило підвищити технічні можливості наявних друкарень і організації нових. З новою ефективністю запрацювали друкарні, що дало можливість забезпечити літературою оунівські терени різного рівня, а також постачати її у відділи УПА. Наприклад, створений 13 квітня 1944 року друкарський осередок при ОП Сокальської округи, в наявності якого були два циклостилі та дві друкарські машинки, видрукував за неповних два тижні роботи три інструкції по 3 сторінки хзагалом майже 1200 примірників [86, с.222]

Однак такі видавництва мали одну суттєву ваду оскільки були гвеликогабаритними і ставали легкою здобиччю радянських спецслужб. 22 січня 1944 року війська СМЕРШ 1-го Українського фронту, викрили і припинили роботу друкарні в с. Бережниця Рівненської облсті. До кінця 1944 р. на Рівненщині було викрито ще 5 друкарень. Серед них найбільш відома під назвою «Свобода народам» (Корецький р-н) [88, с.24].

Така ж доля спіткала і підпільні друкарні Галичини. Так у Станіславівській області до 15 листопада 1944 року підрозділами НКВС було виявлено 3 підпільні друкарні, захоплено 7 радіостанцій, 12 друкарських машинок. А в цілому у західних областях України протягом лютого - грудня 1944 року радянські каральні органи вилучили 18 друкарень, 48 ящиків із друкарськими шрифтами, 87 друкарських машинок, 135 радіостанцій [88, с. 25].

Більшовики в цей час вдалося знищити майже всі видавничі структури на східноукраїнських землях. Виходячи з цього у листопаді 1944 року Проводу ОУН ухвалив декілька важливих постанов щодо роботи друкарень. Вони передбачали кращу конспірацію друкарень, об'єднання всіх друкарень єдиним керівництвом. Вони були від'єднані від референтур пропаганди й діяли

автономно, тобто з'явилася нова технічна ланка, яка діяла паралельно з пропагандивною. В ОУН і в УПА друкарні отримали маркування як технічні звена (ТХЗ). Кожне таке технічне звено мало свого керівника, в обов'язки якого входив друк літератури і її доставка в місця розповсюдження. Оскільки тепер було заборонено знаходитись на одній території друкарні і місця «висилки в терен літератури» [88, с. 25]. Також згідно інструкцій до мінімуму зменшувалася кількість працівників друкарні, щоб зайвий раз не привертати увагу органів

Робота друкарень мала бути безперебійною і круглорічною. Восени На керівників ТХЗ покладалося завдання створити умови і забезпечити їх усім необхідним на зиму.

Колишній референт пропаганди Проводу ОУН Петро Дужий зазначав, що на початку 1945 року діяло близько 30 оунівських друкарень. Фактично кожна округа мали свою друкарню, що давало можливість забезпечувати референтури пропаганди необхідною літературою на всі українські землі, а також зацікавленого діаспорного читача. Опорною базою видавничої діяльності націоналістичного підпілля були західноукраїнські землі. Саме тут діяла друкарня Проводу ОУН(б) в селі Мокротин Жовківського р-ну Львівської обл. під кодовою назвою «Прага» [29, с. 92].

Навесні 1944 р. при Крайовому проводі ОУН Петро Дужий створив крайовий осередок пропаганди, в оунівських колах відомий під криптонімом «Зелений гай». Він розташовувався у трикутнику населених пунктів Ходорів-Бібрка-Дев'ятники на межі Миколаївського та Жидачівського районів Львівської області [22, с. 63]. При цій друкарні працювали чільні діячі Юнацтва ОУН: П.Федун-«Волянський», Осип Дяків-«Горновий», Михайло Федоришин-«Стефанік».

На Північно-Західних Українських землях (ПЗУЗ) видання підпільної літератури здійснювалось у тісному зв'язку з Українською Повстанською Армією. УПА мала власні видавничі осередки, що діяли при політвиховних структурах різних рівнів. Тут працювали друкарні Головного військового

штабу (ГВШ) і ВО, які копіювали роботу друкарень ОУН, адже керували ними з єдиного центру[47, с. 939].

Розгалужена видавнича мережа покривала східноукраїнські землі. Так з серпня 1941 року працювала друкарня Крайового проводу ПСУЗ у місті Вінниця. Керували тут видавничим процесом Й. Позичанюк — (псевдо «Шугай») і П. Сак — (псевдо «Могила»). У місті Нижньодніпровськ під керівництвом В. Кука діяла друкарня Проводу південно-східних українських земель. Також у 1943 року оунівцями засновано обласну друкарню в місті Новоукраїнці Кіровоградської області. На півдні України Одесі діяла потужна друкарня Одеського обласного проводу. під керівництвом крайовий провідник «Трансністрії» Тимоша Семчишина — псевдо Річка» [110, с. 43].

На Закарпатті підпільна друкарня, розташовувалася у с. Військо біля Перемишля. Керували її роботою обласний провідник ОУН Семен Левицький, а пізніше — Василь Галаса — (псевдо «Орлан») [18, с.263].

Керівники і пропагандистсько-видавничих структур ОУН багато часу і зусиль витрачали на , наповнення новим ідейно-політичним змістом оунівську літературу, яка б би відповідав підпільному становищу ОУН, відображала зміну її зовнішньополітичних орієнтирів та внутрішньо організаційні шукання, з врахуванням інтересів населення східних регіонів. Ці проблеми відображені і в документах Другої конференції ОУН(б) (квітень 1942). В них давалася вказівка ідеологічним структурам: «приготувати пропагандистський матеріал ... до потреб Осередніх і Східних Українських Земель, а також до відповідних середовищ з ... робітниче питання, селянське питання, боротьба за Українську Державність, розуміння української національної революції й збройного зриву»[23, с. 73 – 74.].

Згодом з'явилися фахові оунівські публіцистичні твори, у яких пропонувалися шляхи розв'язання нових ідейних, політичних, економічних, морально-етичних проблем організації. У цьому сегменті найважливішу роль відіграли науково-публіцистичні праці Д. Маївського «Лицем до народу» (1942), І. Коваленка' «Цілі і методи німецької імперіялістичної політики на

окупованих теренах» (1943), Л. Карпатського ' «До питання аграрної проблеми в Україні» (1942), 'Я. Старуха «Тисяча років життя й боротьби українського народу» (1943), тощо [33, с.348].

Великого значення в оунівському таборі надавалося друкові листівок як найоптимальнішій формі пропагандистських матеріалів в умовах підпілля. Роздруковували листівки ідейно-політичного тисячними накладками. Серед них слід виділити такі: «Комунікат Проводу ОУН» (1942), «Друзі націоналісти!» (1942), «Українці!» (1943), «Селяни!» (1943) «Партизанщина і наше ставлення до неї» (1942), «Бійці і командири Червоної Армії!» (1944), «Громадяни України!» (1944) та інші [110, с.45].

У 1943 році з метою залучення до антигітлерівської і антирадянської боротьби представників різних національностей, ОУН почала друкувати листівки різними мовами Радянського Союзу. В них містився заклик до всіх підрадянських народів приєднуватися до боротьби проти поневолювачів, за створення власних національних держав. В архівах збереглися їх зразки: «До всіх народів Східної Європи і Азії», «Литовці, ла тиші, естонці», «Вірмени і інші народи Кавказу!», «Грузини!», «Узбеки, казахи, туркмени, таджики, башкири, татари, народи Уралу, Волги і Сибіру», «Татари Поволжя!» та інш. Їх друкували» на Рівненщині у друкарні «Свобода народам» під час проведення Конференції поневолених народів Сходу Європи й Азії » [58, с.19].

Широко розбудована підпільна пресова мережа стала альтернативою до легальних пронимецьких часописів. Першими підпільними часописами були інформаційно-пропагандистська газета «За самостійну Україну» за редакцією Йосипа Позичанюка. Вона почала виходити у серпні 1941 року як орган Київського обласного осередку. Ще одним виданням, став журнал вишкільного характеру «Боевик». Почав він виходити у жовтні 1941 року на ЗУЗ і призначався лише для членів ОУН(б) [110, с.46].

ОУН в своїй державницькій політиці розглядала себе як загальноукраїнська партія, тому в пропагандистській діяльності намагалася використовувати загальноукраїнські видання. Першим оунівським центральним

часописом став політично-ідеологічний журнал «Бюлетень» (1942—1944) за редакцією Михайла Палідовича — (псевдо «Карпатський»). У листопаді 1942 року, з появою в 1942 р. журналу «Ідея і чин», воно втратило роль головного пресового органу ОУН, залишаючись лише органом Проводу ОУН ЗУЗ [77, с.238].

Журнал «Ідея і чин», став офіційним часописом ОУН (б). Його редактором був референт пропаганди Проводу Дмитро Маївський — ‘Тарас’. На шпальтах журналу друкувалися статті, які визначали ідеологічне спрямування і тематику всього видавничого сектору. Вважається, що з появою цього видання, можна говорити про початок нового якісно етапу в українській підпільній публіцистиці періоду Другої світової війни. Авторами видання були провідні ідеологи ОУН СД: Д. Маївський, М. Прокоп, о. І. Гриньох, Я. Бусел, О. Дяків, П. Дужий та ін. Протягом 1942—1946 років вийшло дванадцять номерів журналу [17, с. 12-14].

З початком збройної боротьби УПА на ПЗУЗ з’явилася військова преса. Військові часописи періоду німецької окупації представлені насамперед журналом Головної команди УПА «До зброї» (1943—1944), а також виданням політвідділу УПА «Інформації з фронту УПА» (1944), газетами «Наш фронт» (1943) та «Інформатор» (1942—1943) та гумористичним часописом «Український Перець» (1943—1945). В цих виданнях висвітлювалися завдання і цілі УПА, друкували накази і розпорядження військової команди, інформували про бойові дії перших повстанських загонів. Протягом 1943—1944 роках цю роботу виконував Яків Бусел — (псевдо «Галина»). Він очолював політвиховний відділ КВШ УПА-«Північ», й одночасно був редактором усіх підпільних видань на ПЗУЗ [74, №6. с. 667].

Щоб протистояти німецькій і радянській пропаганді, керівництво ОУН(б) створило мережу часописів інформативного плану. У 1942—1943 роках при ГОСП видавався «Вісник Української Інформаційної Служби», а на нижчих рівнях — «Інформатор» (1942—1943) і «Радіоінформатор» (1943—1944). Інформаційні відділи УПС при УПА друкували «Новинки з фронтів» або

«Новини» (жовтень—грудень 1943; січень 1944), «Вісті з фронту УПА» (1943), тощо. [89, с. 198].

Ці видання мали величезний попит як серед членів повстанців, так і серед цивільного населення, яке було позбавлене об'єктивних джерел інформації. Населення цікавило насамперед публікації про події в Україні і світі, замовчувані режимною пресою, про боротьбу УПА.

Дуже популярною серед оунівських видань в цей період стала гумористична преса. Як зазначалося в одній з інструкцій Проводу ОУН, «корисним способом політичної пропаганди є гумористична преса, ... батіг сатири має великий вплив, ... висміюємо слабі місця своїх і одночасно чужих)» [25, с. 174].

За терміном періодичності, то серед видань переважали місячники, а також піврічники. Щоденними були лише невеликі за обсягом інформаційні бюлетені. Треба зазначити, що всі підпільні часописи виходили нерегулярно.

Однією з особливостей пропагандистсько-видавничих матеріалів ОУН, було використання в них різних зображень, графічних ескізів, плакатів, тощо. Головна роль в цьому напрямі належить Нілу Хасевичу. Його ідпільна мистецька творчість розпочалась у 1943 році, коли він вступив у ряди УПА на Волині.. Будучи членом крайової референтури пропаганди працював у редакції, підпільного видання УПА. Працюючи в умовах постійної небезпеки і в неймовірно несприятливих умовах, з примітивною підпільною друкарською технікою і постійною відсутністю відповідних матеріалів, він створив понад 150 графічних композицій і понад 90 графічних творів, а разом близько 240 графічних праць [56, с. 28].

Н. Хасевич також вишколив ряд учнів-послідовників, таких, як “Артем”, “Мирон” і “Свирид”. Його вся творчість поділяється на два періоди: перший – ранній, який включає студентські праці, виконані в різних жанрах і техніках. І другий період –пов'язаний з перебуванням в рядах УПА, де переважає політично-пропагандивна графіка . [126].

Починаючи з липня 1943 року Ніл Хасевич робив графічні композиції до журналу для вояків УПА «До зброї».. Крім того, він виготовляв печатки для груп і загонів УПА, штампи для бланків, розробляв кліше для заголовків та ілюстрував інші газети і журнали. Н. Хасевичу належать розробка і випуск повстанських бофонів.

Основну увагу в нашому дослідженні, автор приділила видавничо-пропагандистській діяльності бандерівського крила ОУН. Однак слід зауважити, що, мельниківська частина ОУН, теж намагалася вплинути на своїх прихильників, донести до населення свій концепт політичної програми. Вони достатньо уваги приділяли друковій підпільній літературі. На конференції ПУНу у травні 1942 р. яка проходила в місті Почаєві, референт пропаганди ПУНу Олег Штуль — (псевдо «Шуляк»), розкриваючи питання забезпечення українського населення літературою, заявив: «... українська книжка стає незаступимою зброєю в нашій боротьбі. ... ми мусимо для населення України її здобути» [24, с.108]

На початку 1942 року члени мельниківці розпочали налагодження підпільної пропагандивно-видавничої мережі. Згідно з «Інструкцією на час подій» Головному референту пропаганди підпорядковувалося Крайове пропагандивне керівництво. При ньому мав бути створений інститут націології, роботу якого забезпечували б відповідні фахівці, в першу чергу науковці, які мали розробляти « ... всю суму проблем націоналістичної ідеології» [61, с.44]

Добре продумана пропагандистсько-видавнича структура ОУН(м) в значній мірі так і залишилася незреалізованою. Керівники ПУНу не наважилися розгорнути боротьбу по всьому українському фронті. Підпільний видавничий відділ мельниківського крила ОУН представлений лише кількома друкарнями, які діяли розрізнено, без координації з центру. Вони не були забезпечені потужною друкарською технікою, користувалися переважно циклостилями, склографами, друкарськими машинками. Одна з перших невеликих циклостильових друкарень була облаштована навесні 1942 року в Києві. Однак вже у жовтні 1942 р.ї її викрило гестапо. Інша підпільна друкарня

ОУН(м) під керівництвом Ярослава Самотовки теж лише короткий час працювала у м. Дніпропетровську [110, с.52]

За період німецької окупації ОУН(м) видавала в підпіллі лише 7 часописів: «Вісник» (орган ПУНу, 1941), «Вісті з краю» (1941), «Бюлетень» (1943), «Інформативний листок» (1943), «Сурма» (1941—1944), «Вістки» (видання Рогатинської округи, 1944), «Бойові вісті», а також передруковувала закордонні партійні видання; «Розбудова Нації» (1941—1942), «Сурма» (1941—1944) та «Український націоналіст» (1941—1943) [77, с.238].

Домінуюче становище ОУН(б) у видавничій і державотворчій роботі, досить сильно дошкуляло членам ОУН(м). Вони, фактично, рухалися у фарватері своїх політичних опонентів, що ставило їх у несприятливі ситуації і ускладнювало роботу.

Дійшло до того, члени ОУН(м) розгорнули широку антибандерівську пропаганду, звинувачуючи Провід ОУН(б) у безвідповідальності, авантюризмі, кар'єризмі, братовбивстві і що головне, в агентурній роботі на користь сталінського режиму. Протистояння затягувалося і негативно впливало на українське населення, часом це викликало недовіру до обох відламів ОУН. Особливо негативні наслідки вона мала на східноукраїнських землях. Тут це протиборство по-суті привело до політичного самогубства. Проте керівні органи двох політичних структур так і не знайшли шляхи до порозуміння.

Німецька окупаційна влада, будучи неспроможною впливати на пропагандистську кампанію ОУН(б), знайшла спосіб по дискредитації лідерів організації, звинувативши їх у співпраці з більшовиками. Німці запустили свою агітаційну діяльність. Так в їхній провокативній листівці «Слухай, український народ!» говорилося, що Москва дає накази ОУН, і що в німецькі спецслужби володіють безапеляційними документами про співпрацю лідерів ОУН із кремлівськими верховодами [70, с.412].

Однак ця акція більше нашкодила її організаторам ніж оунівцям. ОУН(б) в результаті цього здобула собі авторитет сили, з якою не здатні впоратися

німецькі служби безпеки.. Це сприяло розгортання партизанського військового спротиву.

Таким чином, радянсько-німецька війна виявилася більш складнішим випробуванням для ОУН, ніж очікували її керівники. Помилковий вибір союзників, відсутність достовірних знань про політичні запити і психологію східноукраїнських мас, внутрішньопартійні суперечності значно зменшували здобутки організації. Будучи нездатною подолати організаційні проблеми, ОУН(м) з приходом радянських військ згорнула свою активну політичну діяльність на українських землях, у тому числі й видавничу. А власне ОУН(б) встановила у своїх відділах зразкову дисципліну, проявила величезний інтелектуальний потенціал, що власне допомогло їй очолити український національно-визвольний рух в боротьбі за Українську державу. На протязі 1941—1944 років члени ОУН(б) створили потужний системний і розгалужений видавничо-пропагандистський сектор, який являвся одним з пріоритетних напрямів в національній боротьбі.

РОЗДІЛ 4. ТЕМАТИКА ОУНІВСЬКИХ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ ВИДАНЬ

Успіх будь-якої, а тим більше пропагандистської літератури напряму залежить від її тематики і змісту матеріалів. Тематична спрямованість оунівських видань була цілковито підпорядкована ідейно-політичній лінії організації та її потребам. Існувала ціла мережа публіцистів, які оперативно реагували на інструкції ГОСП та Проводу ОУН, і готували матеріали про

найактуальніші проблеми, з якими стикалася організація на певному етапі боротьби. В перші дні радянсько-німецької війни основним завданням видавничо-пропагандистських відділів було «поширити серед найширших мас Українського народу ідеї та політичну програму Українського Націоналізму, змобілізувати їх до боротьби за ідеї Української Революції» [23, с.71]. Взявши під контроль легальний пресовий сектор, ОУН намагалася надати українським виданням виразного націоналістичного характеру і встановити монополію на видання преси. «Де тільки можливо — негайно видавати націоналістичну газету, ... Зміст контролювати. ... не допустити до видавання ніякої іншої преси, щоб оминати диверсії», - вказувалося в постанові ОУН напередодні війни [23, с.74].

Ще одним завданням для легальних видань, на думку керівників ОУН, було протиставитися партійній більшовицькій пресі і сформуванню переконання в українців, що саме діяльність українських націоналістів виражає справжню волю народу. «Особливо тепер, ... після того як жидівсько-більшовицька агітація змагала затруїти наш розум, а бацилами комунізму та безбожництва, вбити в нас всякі національні й релігійні почуття, ... наше друковане слово стає як повітря після ... перебування у в'язниці» [23, с.71] , — говорилося в луцькому часописі «Український голос» (1941), який контролювала ОУН(б) [109, с.176].

Перші легальні газети та журнали, які виходили на окупованій території, інформували громадськість про проголошення Акту відновлення Української Державності від 30 червня 1941 року, встановлення української влади у містах і селах. Також вони друкували офіційні документи всіх державних інституцій. Газета «Воля Покуття» в номері за 6 липня 1941 року закликала громадян України до активних державотворчих дій: «Селяни! Перебирайте негайно всі колгоспи й сільські кооперативи в свої руки! ... Українці-службовці! Обсаджуйте всі уряди! ...Самі власними силами будуюмо тепер наше нове життя, нашу долю і нашу будучність» [4].

Деякі періодичні видання проголошували владу ОУН на місцях і відкрито закликали підпорядковуватися її представникам. Так калуська газета «Золотий тризуб» помістила відозву повітового проводу ОУН(б), яка закликала встановлювати владу в місті: «...вся влада перейшла в руки Повітового Проводу Організації Українських Націоналістів! Повітовий провід взиває ... до підпорядкування його зарядженням» [5].

Також публіцисти ОУН подбали про масштабне висвітлення на сторінках легальних часописів матеріалів, які стосувалися діяльності організації. Ці статті розкривали основні принципи діяльності організації, пропонували шляхи вирішення проблем, пов'язаних із тодішнім становищем українського суспільства у відповідність до націоналістичної доктрини. Особливо багато таких матеріалів знаходимо в часописах, які повністю контролювалися ОУН(б).

Зокрема, кременчуцька газета «Дніпрова хвиля» помістила статтю І. Костецького. В ній автор популярно з пропагандистською метою пояснив суть і причини виникнення українського націоналізму. Ним зазначено, що «український націоналізм був неминучим ... висновком почуттів та мислів кращих синів землі, ... і з жадання завоювати собі право на повагу від інших сусідніх народів» [101, с. 378].

В різних статтях розкривалися філософські основи українського націоналізму, а також популярною серед селян була тема ставлення членів ОУН до земельного питання. Багато уваги приділялося темі молодіжної політики, особливо вихованню молоді, оскільки саме молоді люди були основною віковою категорією в націоналістичному русі. Ці матеріали показували стартові ідеологічні позиції ОУН(б), від яких згодом вона відмовитися. Поодинокі газети передруковували листівки ОУН із закликами творити власну українську армію, яка повинна разом з німецькою знищити більшовизм назавжди. В цьому плані, газета «Вільне слово» закликала українців дуже відповідально поставитися до цієї справи, оскільки лише наявність добре вишколених збройних частин зумовить українське державотворення. «Німецька армія прогнала більшовицьку орду, викінчити її є

нашим обов'язком. Треба вступати до українського війська і звільнити цілу Україну. ... Настав час організувати українську армію. Твердо віримо, що всі ми ... вступимо в її ряди» [110, с. 98].

Втручання німецького уряду у видавничо-пресову політику призвело до кардинальних змін у тематиці періодичних видань. Українську атрибутику та символіку ОУН прибрали зі шпальт газет і журналів. Було припинено друк статей, які стосувалися сучасної зацікавлення українців власною державою, а також історичного прагнення українців вибороти державу, навіть в автономному статусі. Замість закликів пропагувати українську владу та створення власної Української держави, періодичні видання друкували накази та вимоги нової німецької адміністрації, які передусім передбачали здачу продовольчого контингенту, вербування робочої сили до Німеччини, встановлення комендантської години тощо. Обсяг газет було суттєво скорочено, а їх зміст зведено в першу чергу до інформаційного аспекту [117, с. 17].

Заборона писати статті, пов'язані з українською тематикою, призвела до того, що публіцисти ОУН почали розвивати так звані «дозволені» теми, найпопулярнішими з них були історичні, культурні та антиросійські. Історичні статті писалися з виразною емоційністю, несли велике виховне значення. Звертаючись до минулих сторінок української історії, публіцисти намагалися виховати в учасників української громади почуття національної гордості, придушене довголітньою неволею, щоб перетворити українців в політичну націю. Це були статті, які присвячувалися вшануванню пам'яті Героїв Крут і Базару, організації Листопадового Чину, діяльності Ольги Басараб, подвигу оунівців Біласа та Данилишина та інших [110, с. 99].

Серед українського населення Наддніпрянщини досить сильними були більшовицькі ідеологічні впливи. Щоб захистити українців від них ОУН друкувала масу статей на антибільшовицьку тематику. В них публіцисти піднімали тему голодомору 1932—1933 років, нагадуючи про масові жертви, а також говорили про репресії сталінського режим, зокрема розстріли української

інтелігенції, насильну русифікацію та радянізацію українського суспільства. Оунівські автори публікацій на фактичних матеріалах викривали антинародну, реакційну і злочинну сутність більшовицької системи. Вони наголошуючи на нелегітимному встановленні радянської влади на українських землях, заявляли про ворожість більшовицького режиму до українців. Так газета «Тризуб» писала: «...Москва, незмінна й послідовна в своїй злочинній акції, вона є вічним ворогом України, Європи, порядку, культури» [17, с. 54].

Одну з найбільш тематичних груп антирадянських матеріалів склали повідомлення про більшовицькі репресії і звірства у тюрмах Львова, Самбора, Луцька, Рівного, Чорткова, Станіславова та інших міст і сіл Західної України протягом 1939 – 1941 рр. В часописах публікувалися списки загиблих від рук працівників НКВС, описували жахливі сцени сталінської політики щодо мирного українського населення, дуже часто це робилося на основі свідчення дивом уцілілих очевидців.

У ході цієї теми детально обговорювалося знищення державного і громадського майна, яке здійснили більшовики при відступі. Наводилися конкретні назви фабрик, заводів, електростанцій, нафтових і газових родовищ, громадських будівель, церков і т. ін. У багатьох статтях висміювався більшовицький метод господарювання, засуджувалася злочинна недбалість голів колгоспів, які наказували орати мерзлу землю або збирати недозріле жито, щоб доповісти начальству про закінчення польових робіт, а це приводило до голоду серед селян.

Художня та культурна тематика теж досить детально висвітлювалася на сторінках легальної преси. Тут можна спостерігати численні біографії визначних українських діячів, статті про еволюцію українських культурних починань, літературні твори.

Газета «Волинь», як одним із найкращих літературних часописів, регулярно друкувала уривки з творів українських письменників. На її шпальтах розміщувалися цікаві мовознавчі та літературознавчі роботи Уласа Самчука й Олега Штуля — (псевдо «Жданович»),). У своїх творах науковці і публіцисти

обговорювали проблеми мовної культури та її важливе значення для духовного розвитку української нації. Улас Самчук, звертаючись до молодих митців, закликав їх учитися на західноєвропейських зразках літературної творчості і нехтувати згубний вплив більшовицької культури [46, с. 931].

Тематика легальних часописів лише частково торкалася потрібних ОУН питань. Багато націоналістичних статей, які публікувалися в легальній пресі, були відредаговані німецькими цензорами, і вони вже не несли відповідної пропагандистської цілі. Концепції та цілі організації більш детально висвітлювалися в підпільних оунівських виданнях, які мали більший ступінь інтелектуальної повноти та ширшу тематику. Однією з найскладніших проблем, яку доводилося торкатися публіцистам ОУН на сторінках підпільних ЗМІ, було ставлення до нацистської Німеччини.

Підпільні часописи «Бюлетень» і «Пролом» на початку 1942 р. надалі трактували Німеччину як важливий чинник у державницьких планах ОУН. Це виходило з того, що оунівці розраховували за допомогою німецької військової сили покінчити з найбільшим ворогом України — більшовиками. Як говорилося в статті поміщеній в газеті «Пролом» за лютий 1942 року: «Удар Німеччини приніс поважне надщерблення сил... нашого головного окупанта ... вічного ворога Москви. Удар цей мусимо оцінити як позитивний» [5].

Небажання німців визнати автономію України, прийняття Галичини до складу Генерального Губернаторства, грабіжницька політика німецького уряду щодо українських земель призвели до суттєвої зміни у ставленні керівництва ОУН(б) до Німеччини, що відразу знайшло відображення в друкованих виданнях. Перший наголос застереження щодо політики Гітлера в Україні, можна знайти у «Бюлетені» № 2-3 за лютий-березень 1942 р., де зазначається, що німці досі дискутують про майбутнє української території загалом, але дії та вчинки німецького уряду наводять на думку громадськості, що в планах Гітлера немає незалежної України. Видання підводить до висновку, що «нема України, нема політичної проблеми України; є тільки проблема України як сировинної бази Німеччини»[1].

Згодом видання ОУН(б) набули виразної антинімецької риторики\). Викриваючи імперські плани Гітлера стосовно окупованих українських територій, українські публіцисти та ідеологи піддавали нищівній критиці грабійницьку економічну політику німецької окупаційної адміністрації, примусове вивезення робочої сили до Німеччини, терор супроти українського населення. Критика нацизму з часом стала конкретнішою та обґрунтованішою. З'являються ґрунтовні аналізи німецької політики в українському питанні в середовищі оунівських публіцистів. До таких найвагомійших праць належать статті відомого публіциста Івана Гриньоха (псевдо «І. М. Коваленко») - «Українська проблема в планах німецької політики» (1942), «Нова Європа і стара брехня» (1943). [110, с. 103 - 104]. Автор викриває неспроможність і злочинність імперських теорій Гітлера, наголошує на критиці положення націонал-соціалістичної ідеології, у яких ідеться про розширення життєвого простору для німецької нації та про вищість арійської раси. На думку І. Гриньоха , «гасла, з якими прийшла Німеччина ... гасла про расову вищість та своєрідний месіянїзм німецької нації, ... можна назвати новітнім людоїдством,» а «запровадження колоніального рабства на окупованих теренах», - не ошчасливило б і найвіддаленіші африканські племена. Автор зазначає повний крах німецької національної політики, « ... Німеччина показала тут, як не можна краще, свою політичну нездарність та незрілість» [17, с. 154].

Однак критика нацизму у цей час не супроводжувалася закликами до збройної боротьби проти окупантів., Провід ОУН був зацікавлений у воєнних діях німецької армії на Сході проти Червоної Армії і не хотів передчасно конфліктувати з представниками німецького командування, щоб передчасно не наражати своїх однопартійців на нові репресії. Роз'яснюючи позицію ОУН(б) з цього питання, одна з листівок від червня 1942 року писала так: «Нам сьогодні шкода кожної людини, що вмирає за інтереси Москви чи Берліна. ... ми могли б повстати, ...але заздалегідь знаємо, чим воно сьогодні скінчилося б.». Головний висновок полягає в прагненні, «здобути на власній землі владу та стати врешті господарем цієї землі». [4].

Проте навесні 1943 року українське підпілля все-таки розпочинає збройні антинімецькі акції, які незважаючи на локальний характер, однак виразно засвідчували поставу організації — «Геть з окупантами!» Ґрунтовний аналіз розгортання українсько-німецького конфлікту подав О. Бродовий [16, с. 257 - 299]. Ця робота під назвою «До генези українсько-німецької війни 1941-1944 рр.» стала відповіддю тим українським політикам, які вважали збройну боротьбу УПА з нацистською Німеччиною несвоєчасною і шкідливою для української справи.

Відповідаючи прихильникам так званої «конструктивної роботи і тактики збереження сили», автор визнав, що сподіватися на взаєморозуміння з німцями можна лише в еміґрації читаючи прони́мецькі газети. Українська правда була страшнішою, ніж вони могли собі уявити. Ця правда надавала українцям два шляхи: або знищення, або захист від винищення. Українці обрали другий шлях, який привів до створення УПА. Ця армія формувалася на народній традиції, мала мала чіткі народні характеристики дисциплінованої військової організації, що давало їй переваги та методи опору німецькій окупації, а потім більшовицькій .

Відповідаючи прихильникам т. зв. «конструктивної роботи і тактики заощаджування сил», автор наголошував, що сподіватися на порозуміння з німцями можна було, лише сидячи на еміґрації і черпаючи інформацію про події в Україні з фальшивої прони́мецької преси. Українська дійсність була набагато жахливішою, і вона відкривала українцям лише два шляхи: бути винищеними або боронитися перед винищенням. Український народ обрав другий шлях, внаслідок цього постала Українська Повстанська Армія, що «охопила кадрами здисциплінованої військової організації народну стихію, дала їй доцільні й раціональні форми боротьби із німецькою окупацією, а опісля з більшовицькою [16, с. 297].

Негативну оцінку з боку публіцистів ОУН(б) отримала і широко розрекламована тогочасними українськими легальними інституціями, зокрема Українським центральним комітетом (УЦК), ідея створити дивізію СС

«Галичина». У статті «Довкруги СС стрілецької дивізії “Галичина”» офіційну думку Проводу з цього приводу висловив Михайло Палідович (псевдо Ю. Херсонєць»). У відповідь прибічникам формування, які обґрунтовували свою позицію необхідністю боротьби з більшовизмом, М. Палідович писав, що створення дивізії вже не вплине на результат конфлікту, а негативно позначиться на іміджі України, її репутацію на міжнародній арені, оскільки це призвело б до розгляду українського визвольного руху як пронімецької структури [110, с. 107].

Проте можливість здобуття зброї та військових знань, яких раніше не було в підпіллі, змусила керівників ОУН(б) більш цілеспрямовано підійти до цього питання. На початку 1944 року Провід не лише дозволив членам організації брати участь у лавах дивізії, але й мав на увазі певну мету, коли скеровував частину членства до участі в діяльності організації. Це рішення не було зафіксоване в друкованій літературі.

В багатьох журналістських статтях піддавалася критиці політика німецького уряду щодо вивезення на примусові роботи населення до Німеччини. Преса ОУН(б) наголошувала на фальші зобразити це, як елемент боротьби з більшовизмом. Ю. Дажбожич писав в одній зі своїх статей: «Пропозиція німців «боротися з більшовизмом працею буде вважатись неприйнятною для українців, бо перекидання робочої сили до Німеччини ведеться з наміром знелюднення української території, яку нові визволителі хочуть загарбати собі». [16, с. 297].

В 1943 – 1944 рр. майже кожне оунівське видання містило рубрику про хроніку нацистських злочинів супроти українського народу: палення і грабунок сіл, розстріли заручників, розправа над відділами УПА та членами ОУН. Нові висновки і твердження ОУН (б), про антинімецьку позицію, знаходимо в багатьох організаційних закликах, заявах, повідомленнях і деклараціях. Серед них слід виділити «Образи, нанесені українському народові» (1943), «Боротьба українського народу проти окупантів» (1944), «За що бореться Українська Повстанча Армія» (1944) та інші.

Боротьба проти численних окупантів вимагав консолідації українських національних сил, тому ідеологи та публіцисти ОУН не змогли оминати складну проблему створення єдиного фронту в прагненні до незалежності України. Невдача передвоєнної консолідаційної кампанії спонукала керівників ОУН(б) до перегляду власної позиції, а також до ретельного розгляду стану українських визвольних сил загалом.

.Так Дмитро Маївський (псевдо «П. Дума») в статті «До питання внутрішніх перешкод української національно-визвольної боротьби» (1943) виділив кілька найголовніших причин, які стоять на заваді консолідації. Основним бар'єром, на думку публіциста, є схильність значної частини України шукати іноземної допомоги: «Значна частина населення з радістю сприйме чужий вітер, навіть якщо це будуть власні ідеї». Серед інших чинників – велика кількість конфліктуючих між собою українських партій та відмінності у світогляді східних і західних українців, які неможливо швидко усунути. Однак Д. Маївський не визнав ці перешкоди фатальними, а висловив переконання, що вони будуть подолані в ході розгортання національно-визвольної боротьби [17, с. 186].

4 липня 1944 року з ініціативи ОУН (б) було утворено Українську головну визвольну раду (УГВР), куди ввійшли представники різних українських політичних сил на чолі з Кирилом Осьмаком. Це ознаменувало завершення першого етапу консолідаційних процесів в українському національно-визвольному русі. Редакція журналу «Ідея і чин» вбачали в цьому вагомому історичну подію, одну з «найзамітніших і найбільших національно-політичних подій в Україні за останню чверть століття» [17, с.334].

Націоналістична періодика широко пропагувала завдання і цілі УГВР, вказуючи що основною метою її було «об'єднати всі національно-визвольні сили українського народу, ... щоб перед зовнішнім світом репрезентувати його політичну волю, ... протиставитися спробам ворогів української держави розбивати єдиний самостійницький український фронт» [1, Кн. 1,с.586].

Пропагандистські друковані видання багато уваги присвячували УПА. Однією з перших робіт стала стаття члена референтури пропаганди Проводу ОУН(б) Володимира Макара (псевдо «Вадим») під назвою «Північно-західні українські землі. Збройна самооборона українського народу», підготовлена весною 1943 року. Автор акцентував увагу на причинах створення УПА, окреслив територію діяльності збройних відділів, навів дані про перші сутички з ворогом, а також визначив низку труднощів, пов'язаних із організацією військової справи. Серед таких, оунівський публіцист, виокремив передовсім брак вишколених старшин та інструкторів, через що не вдалося чітко спланувати «не всі акції УПА ... й ефекти боїв не були такі, які могли бути при існуючому завзятті й відвазі українських народних повстанців» [25, с.202].

Про детальну хроніку боротьби УПА розповідали матеріали насамперед видань, призначених для війська: «До зброї!» (1943—1944), «Стрілецькі вісті» (1944—1945), «Повстанець» (1944—1946) та ін. Самі описи боїв і зіткнень з ворогом подавалися в різних рубриках: «Українська Повстанча Армія діє», «Із бойових фронтів Української Повстанчої Армії», «На фронтах УПА», «Б'ємо загарбників (З дій Української Повстанчої Армії)» тощо [110, с.202].

Зважаючи на те, що серед українських політичних діячів до самого кінця війни не вщухали суперечки щодо доцільності створення власних збройних сили, публіцисти ОУН(б) постійно наголошували на важливість існування національної армії в час визвольно-революційного зриву. Найбільше статей статей на цю тему з'явилося напередодні другої радянської окупації.

Осип Дяків-Горновий (псевдо «А. Осипенко»), провідний ідеолог українського націоналістичного руху у статті, написаній в 5-у річницю створення УПА, звернув увагу на ту важливу роль, яку відіграла ОУН(б) у справі творення та розбудови УПА. ОУН як ініціатором створення партизанських повстанських загонів, займалася забезпеченням їх керівними ідеологічними і військовими кадрами, тим самим «стала її моральним хребтом» [6, с.274].

Автор справедливо стверджував, що саме політичний досвід ОУН допоміг командуванню УПА визначити правильну політичну платформу, а це забезпечило зростання УПА та поширення її діяльності на всі українські землі. Правда участь інших політичних в розбудові УПА публіцист, на жаль, або замовчує, або висвітлює лише з негативного боку [101, с.381].

Починаючи з 1942 року національне підпілля активно пропагувало ідею боротьби всіх поневолених народів проти більшовиків за створення незалежних держав на їхніх етнічних територіях. Газета «За самостійну Україну» в передовій статті відзначала, що «український народ ... закликає всі пригноблені народи стати на шлях боротьби за свою волю, державність і незалежність, ... бо без визволення всіх пригноблених народів, аж до найменшого не може бути справжнього ладу і спокою в Європі» [110, с.116].

У 1943 році за підсумками Конференції поневолених народів Східної Європи та Азії були видані сотні різноманітних листівок і брошур із закликами до російського, білоруського, молдавського, грузинського, казахського та узбецького народів. Представників цих народів закликали створювати національні відділи для боротьби з німецькими загарбниками та імперіалістами з Москви. Кілька таких відділів було створено при УПА, що призвело до того, що публіцисти ОУН(б) розглядали фронт поневолених народів як досить успішний напрям розширення національно-визвольного руху [75, с.152].

Оскільки провідники ОУН(б) почали виступати за спільний фронт боротьби для поневоленого народу, вони намагалися залучити туди поляків Проте небажання польських політичних лідерів відмовлятися від західноукраїнських територій, зрештою вилилося в кривавий конфлікт. Основою цього страшного конфлікту на Волині та Закерзонні, була історична ворожнеча, результат кількох десятилітньої шовіністичної політики польської влади щодо українського населення, яка змінила свідомість двох народів.

Цій проблемі присвятили свої роботи Зеновій Тершаківець (псевдо «Ф. Чагрева») «Польське питання» (1944) та Мирослав Прокоп (псевдо) «О. Садовий» «Куди прямують поляки?» (1944). Оцінюючи масштаби конфлікту

між поляками та українцями, публіцисти ОУН(б) звинувачували шовіністичне керівництво польського підпільного руху в тому, що воно не дозволило українському народу відбудувати власну державу в етнічних межах [37, с.46].

Найрадикальніше в цьому питанні висловився Василь Мудрий, який заявив, що поляків, які б стояли на позиції відбудови двох незалежних держав — України і Польщі, межах етнічних територій, просто не існує. [17, с.195]. Політик наголошував на тому, тому українське підпілля повинне говорити з польською стороною винятково з позиції сили, бо це, на його думку єдиний спосіб примусити поляків поважати право українців на власну державу. В. Мудрий зазначав, що українці «... бажаючи знайти мирну розв'язку справи, ... організують власні сили, бо це самотньо може переконати польських імперіялістів у безвиглядності їхніх загарбницьких планів та конечності порозуміння з українським народом» [17, с.196].

Найбільше місця на сторінках оунівських друкованих видань у 1943 – 1944 рр займало висвітлення українсько-польського конфлікту на Волині. Висуваючи претензії польській стороні, публіцисти ОУН(б) звинувачували керівників польського підпілля у посильній співпраці з німцями і радянськими партизанами, яку вони здійснювали зумисне на шкоду українській визвольній справі: «Польські колонії на Волині стали найкращим осідком для більшовицьких партизан. Там вони отримували харчі й інформацію, там організували напади на українські села» [21, с.287]., - зазначалося у « Вістях Української Інформаційної Служби» за січень 1944 р.

Таким чином, впродовж 1941 – 1944 р. найважливіші питання становлення та розвитку українського визвольного руху були детально висвітлені в друкованих виданнях. Тематика публікацій дозволяє повністю відтворити картину визвольної боротьби між ОУН та УПА з нацистським і більшовицьким режимами, прослідкувати тактико-стратегічні зміни в політиці та ідеології ОУН(б), розкриває позицію українського націоналістичного табору у польсько-українському конфлікті. А увага до ідейно-політичних засад обох відламів ОУН дає змогу оцінити тогочасні події об'єктивніше.

РОЗДІЛ 5. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ НА ОСНОВІ МУЛЬТИПЕРСПЕКТИВНОГО ПІДХОДУ

Розвиток історичних навчальних дисциплін в сучасній українській школі потребує постійного вдосконалення змісту та методики викладу навчального матеріалу. Аналіз підручників з історії України за стандартним і профільним рівнем, виявив, що потребують поглиблення питання писемних та зображувальних історичних джерел у шкільному курсі історії, збільшення обсягу відповідних сюжетів, наповнення їх більш предметним змістом, а також удосконалення існуючих і впровадження нових інтерактивних навчальних методів і прийомів для формування предметно-компетентнісних ознак в учнів.

Особливої уваги заслуговують питання пов'язані з темами українського національно-визвольного руху і його політичних учасників. Чи не найбільш дискусійними залишаються проблеми вивчення історії ОУН, її ролі і місця в подіях Другої світової війни. Протягом цілого періоду незалежної України матеріали пов'язані з українськими націоналістами завжди носили дискусійний характер, ставали предметом гострих політичних суперечностей і суспільних вибухів. Матеріали пов'язані з діяльністю ОУН і УПА, в шкільних підручниках зазнавали постійних змін і трансформацій відповідно до політичної доцільності і тодішнього декларованого курсу в державній гуманітарній політиці України.

Враховуючи всі аспекти сучасної ситуації, вважаємо, що вивчення матеріалів пов'язаних з Організацією українських націоналістів і Української повстанською армією в шкільному курсі слід проводити в рамках мультиперспективного підходу у навчанні історії в школі.

Серед сучасних методологічних підходів які використовуються в загальноосвітніх навчальних закладах при навчанні історії, треба особливу увагу зосередити на так званому багаторакурсному або багатоперспективному підході, який в зарубіжній методології отримав назву мультиперспективного.

Такий підхід до викладання історії набув особливої актуальності в умовах інтеграції української освіти в освітній і культурний простір Європейського

співтовариства. Це зумовило суттєвий перегляд традиційних методологічних засад шкільної історичної освіти та впровадження інноваційних методологічних підходів у практику історичної освіти. Формаційний методологічний підхід, який раніше домінував в шкільних підручниках, втратив свою провідну роль, поступово наповнювався такими інноваційними підходами: цивілізаційним, культурологічним, аксіологічним, тощо. В теперішній увага дослідників все більше зростає до мультиперспективного підходу, який полягає у дослідженні багатьох точок зору на історичні події, явища і процеси.

У західній науковій літературі в основному вживається поняття «мультиперспективність» (multiperspectivity) або «поліперспективність». Тракується це термін як «характеристика оповіді або репрезентації, де аудиторії представлено більше ніж одну точку зору». В Україні науковці і методисти застосовують також інші поняття: «багатоперспективність», «багаторакурсність», «контroversійність».

Мультиперспективність у навчанні історії передбачає залучення в навчальному процесі матеріалів, які відображають різні погляди на історичні події та процеси, історичних персоналій. Використання в шкільному курсі історії різних точок зору обумовлено тим, що протягом останніх десятиліть, науковці і педагоги часто ставили під сумнів об'єктивність, історичну достовірність однобічних трактувань та оцінок. Відкидаючи традиційний підхід зосередження на точці зору лише домінуючої групи, вони почали використовувати в своїх працях і підходах мультиперспективність, тобто аналіз різноманітних точок зору в процесі вивчення історичних тем. В теперішній час було визнано, що історію слід пізнавати саме через різноманітність та культурний плюралізм, звертаючи уваги на точку зору таких груп, як жінки, діти, бідні верстви населення, представники етнічних меншин, бідні верстви населення, яка раніше часто ігнорувалося [140].

Використання мультиперспективного підходу в умовах Нової української школи вимагає особливу модель поведінки вчителя на уроці; підбір ним різноманітних дидактичних матеріалів, які допоможуть обґрунтувати

різноманітні точки зору на історичні події; використання сучасних методів, прийомів та інноваційних технологій навчання, які необхідно використати в ході начального процесу, зокрема інтерактивних корпоративних, колективно-групових технологій, технологій обговорення дискусійних питань, проєктних технологій, технологій проблемного навчання, школи «діалогу культур» тощо.

В рамках історичної освіти поняття мультиперспективності відноситься до ідеї про те, що історія є інтерпретаційною та суб'єктивною, з кількома подібними оповідями про конкретні історичні події, а не історією, яка призначення для декларування одного «закритого» наративу [140].

Прихильники мультиперспективного підходу до викладання історії відзначають, що сучасні суспільства стали більш етнічно та культурно різноманітними, власне це і робить дослідження різних точок зору цінним і необхідним способом для здобувачів освіти знаходити взаєморозуміння різних культур і ставати відповідальними учасниками громадянського суспільства. Ми можемо бачити вплив цього явища на процес вивчення шкільного курсу історії і у нашій державі. Зокрема, у новій навчальній програмі з історії: «Історія: Україна і світ» (інтегрований курс) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл визначено такі завдання: «розвиток історичного, критичного і творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу й проблеми, які стоять перед країною і світом; ознайомлення з культурними надбаннями та цінностями, історико-культурними традиціями українського та інших народів».

Потреба використання мультиперспективного підходу в процесі навчання шкільних курсів історії також обумовлена тим, що українське суспільство, як і європейське, є полікультурним. Кожен член громадянського суспільства нашої держави має право на особисту точку зору, незважаючи на те, до якої національності, соціальної верстви або конфесії він належить. Саме це добре відображено у чинному Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти. Культурна компетентність громадянської та історичної освітньої галузі стандарту декларує уміння «співставляти різні культури, їх

цінності, традиції тощо; виявляти вплив належності до різних спільнот і зовнішніх чинників на формування поглядів та переконань особи» [140].

Дана компетентність має формувати в здобувачів освіти таких ставлень: «поваги до людини, протидії і запобігання проявам дискримінації та нерівного ставлення; цінування соціального та культурного різноманіття, пояснення його переваг і викликів у сучасному суспільстві; свідомого збереження та розвитку власної культури, поваги до культур інших народів»

Намагання висвітлювати історичний процес з різних точок зору обумовлено основними завданнями сучасної історичної освіти, а саме: формувати у здобувачів освіти здатність споглядати на певну історичну подію, процес чи явище, аналізувати різносторонні історичні документи, критично ставитися до свідчень очевидців подій. Поширення мультиперспективності в рамках навчання історії пов'язано також з вільним доступом здобувачів освіти до широкої мережі джерел інформації: писемних пам'яток (часописів, історичних документів); друкованих джерел (підручників та навчальних посібників, довідників, наукових енциклопедій, періодичних видань тощо); аудіовізуальних засобів (телепередач, документальних та художніх фільмів,); Інтернету; в ході процесі живого спілкування в школі, сім'ї, з друзями тощо.

Саме це стало основою відображення у компетентістному потенціалі громадянської та історичної освітньої галузі, яка включена до сучасного варіанту Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Зокрема, інформаційно-комунікаційна компетентність здобувачів освіти визначає вміння критичного оцінювання, виявлення у процесі аналізу електронних медіаманіпуляцій історичною інформацією, яка є актуальною для суспільства; критичного ставлення до всієї інформації з різних джерел; відповідального використання ЗМІ.

Мультиперспективний піхід вимагає надання можливості для глибокого вивчення конкретних тем, в багатьох інших випадках це важко досягається в межах діючої навчальної програми, яка передбачає забезпечення детального хронологічного викладу історичних подій. Запровадження

мультиперспективного підходу в процес навчання в умовах Нової української школи допоможе учням ширше осягнути зв'язок історичних подій та сучасності, визнати можливість існування «історичної правди» у різних формах.

Наша досліджувана проблема присвячена видавничо-пропагандистській діяльності ОУН в шкільному курсі історії повинна розглядатися в рамках мультиперспективного підходу. Матеріали дипломної роботи можна використовувати на уроках історії України в 10 класі. Згідно календарно-тематичного планування на 2023 - 2024 н.р. діяльність ОУН розглядається при вивченні великої теми «Україна в роки Другої світової війни» [141]. В рамках цієї теми з конкретно напрацьованим матеріалом роботи учні можуть ознайомитися при розкритті таких питань: розкол ОУН; нацистський «новий порядок» в Україні. Прояви співпраці з окупаційним режимом; масове знищення окупантами мирного населення; Акт проголошення Української Держави; опір нацистським загарбникам; український визвольний рух; Українська повстанська армія (УПА); українсько-польське протистояння; Українська головна визвольна рада (УГВР); вигнання німецьких військ та їхніх союзників з України; відновлення тоталітарного імперського режиму в УРСР; культура в роки війни; пропаганда в умовах Другої світової війни, тощо [141].

Згідно навчальної програми і історичних предметних компетентностей, учні повинні знати дати Акта проголошення Української Держави і створення УПА; розуміти поняття «воєнні злочини», «нацистський “новий порядок”», «окупаційний режим», «остарбайтери», «похідні групи». Також, при розгляді даної тематики, вчитель повинен сформувати в учнів уявлення та розуміння відповідальності правлячих тоталітарних режимів – сталінського в СРСР і гітлерівського в Німеччині за розв'язання Другої світової війни, вчинення злочину агресії, масових репресій [141].

Здобувачі освіти старшої школи повинні уміти пояснити: особливості впливу німецького окупаційного режиму на характер життя та свідомість населення окупованих територій; передумови та суть: 1)розколу ОУН, розвитку

українського визвольного руху та його військово-політичної формації – УПА; 2) польсько-українського протистояння, ролі німецької окупаційної влади та радянських партизанів у його загостренні та волинської трагедії. Одночасно вчитель, повинен донести до учнів знання про згубний вплив військових дій і політики окупаційної влади на українську культуру, про зміни в освіті, науці, літературі і мистецтві. В цьому плані також вміти характеризувати постаті історичних осіб, пов'язаних з діяльністю ОУН і УПА: Степана Бандери, Андрія Мельника, Кирила Осьмака, Романа Шухевича, Олени Теліги[141] .

Увага учнів має бути зосередження на вмінні визначити вплив війни на зміни суспільної свідомості населення України та аналізувати характерні особливості повсякденного життя мешканців українських земель.

Мультиперспективний підхід доцільно застосувати в рамках розкриття проблеми пов'язаної з розколом в середовищі ОУН (1941 р.) і його трансформацію на події часів німецької окупації України. При розгляді питання розгортання національного підпілля, слід подавати програми «бандерівського» та «мельниківського» крила партії, щоб зрозуміти їх особливості і способи завоювання підтримки серед українського населення. Як приклад пропаганди можна запропонувати учням матеріали з газетних публікацій оунівських видань, листівки та думки публіцистів обох таборів. Учням можна продемонструвати листівки під назвами «Українські націоналісти і націоналістки!», «Громадяни Української Держави!», «Робітники!», «Українська молоде!», «Селянине — добрий господарю!» та інші.

Ще одним прикладом застосування мультиперспективного підходу, на наш погляд, є аналіз взаємовідносин між українськими націоналістами і українським населенням центральних та південно-східних областей України. Вчителю треба обов'язково наголосити, що ОУН намагалася встановити свій вплив на всю територію України, стати загальноукраїнською політичною партією, і що головне, такі дії проводили як ОУН (б), так і ОУН (м). Для прикладу треба навести дані про наявність оунівських осередків в українських містах, зазначити, що вони формувалися в більшій мірі похідними групами. Ці

групи проводили активну пропаганду серед населення за допомогою різних форм, наймасовішою було розповсюдження друкованої продукції. Оунівське підпілля створювало власні друкарні. Проте, українським націоналістам не вдалося привернути на свій бік більшості населення східних областей. Тут слід застосувати приклад з статей оунівських публіцистів, які аргументували це низькою ідеологічною свідомістю місцевого населення, нерозуміння ним ролі боротьби за Українську державу та сильною більшовицькою та німецькою контрпропагандою.

Тут необхідно також привести думки українців центрально-східних областей, які по перше не сприйняли загравання ОУН з Німеччиною в початковий період німецько-радянської війни, відсутність різкої критики німецького окупаційного режиму в цей період і заклик до збройної боротьби проти нього. Для об'єктивнішого розуміння усіх процесів розвитку українського національно-визвольного руху, слід зазначити, що більшовицька пропаганда для жителів Наддніпрянської України виявилася в кінцевому варіанті більш зрозумілою, в формі показу Радянського Союзу, як головної військової сили, яка зможе перемогти гітлерівську Німеччину. До цього додавалися також перемоги Червоної Армії на фронті в 1942 – 1944 рр.

Ще в одному аспекті діяльності ОУН протягом 1941 -1944 рр. можна застосувати мультиперспективний підхід використовуючи публіцистичні оунівські джерела. Мова йде про взаємовідносини між ОУН(б) і Українським центральним комітетом(УЦК). Представники останнього були колабораціоністською структурою, співпрацювали з німецькою окупаційною організацією. Щоб учні зрозуміли суть конфлікту, слід їм розтлумачити критику з боку ОУН (б) політики УЦК щодо рекрутських наборів української молоді на примусові роботи до Німеччини, зобов'язання селян здавати продовольчі континенти на користь німців. Як приклад, можна використати тези оунівського публіциста Ю. Дажбожича який різко виступив проти політики УЦК в цьому питанні, назвавши її «неприйнятною для українців, бо перекидання робочої сили до Німеччини ведеться з наміром знелюднення

української території». Учні мають знати також позицію УЦК, яка вважала Німеччину своїм союзником у війні з більшовизмом. Відповідно українське населення всіма способами мало долучитися до цієї боротьби. А рекрутинг молоді з України на примусові роботи, розглядався членами УЦК, як мобілізація українців в рамках трудового фронту.

Однак найбільш гостра дискусія стосувалася питання формування в складі німецької армії дивізії СС «Галичина» з числа українців. Голова УЦК В. Кубійович який займався створення дивізії мотивував необхідністю підготовки добре вишколеної військової формації для боротьби за Українську державу. Провід ОУН (б) різко критикував ці дії, вважав їх шкідливими і такими, що відвертають українську молодь від участі в національно-визвольному русі опору. Оунівці закликали вступати в ряди УПА.

Питання пов'язані з дивізією СС «Галичина» вийшли за рамки суто наукових дискусій, стали суспільнознавчою проблемою, часто із заполітизованим характером і постійно присутні в медіапросторі. Їх часто використовує російська пропаганда для своїх аргументів у війні проти України, нав'язуючи українцям клеймо «прихильників фашизму». У вересні 2023 р. ця тема отримала міжнародний відгосок, коли під час візиту президента України В. Зеленського до Канади, в місцевому парламенті вітали 98-річного ветерана дивізії Ярослава Гунька. Однак після нападів російських посадовців і преси, розпочалося цькування ветерана. А в самій Канаді вибухнув політичний скандал, що призвів до відставки спікера парламенту. Тому в умовах такого насиченого представлення цієї теми в ЗМІ, соціальних мережах, безумовно, учні прагнуть отримати аргументовані відповіді на свої питання. А робота учителя, якраз полягає в об'єктивному тлумаченні дискусійних питань з історії України періоду Другої світової війни, використовуючи різні погляди і бачення та різноманітні джерела.

Найпроблемнішим питанням періоду Другої світової війни пов'язаним із діяльністю ОУН, яке вимагає розгляду і пояснення на уроках історії є польсько-український конфлікт і Волинська трагедія. Дана тема постійно розглядається в

засобах масової інформації різних рівнів, є об'єктом в польсько-українських міждержавних відносинах, та часто піднімається польськими та українськими політиками. Враховуючи суспільний і міжнародний резонанс, учитель має на уроках історії, при вивченні теми «Розгортання Руху Опору в Україні» наводити різні свідчення та аргументи обох сторін відійшовши від політизації цієї проблеми. При вивченні цього питання, вчителю необхідно розділити міжнаціональний конфлікт на причини, основні форми та наслідки. Щодо причин то варто використати оунівські джерела, зокрема заяви від 1942 р. про спільний багатонаціональний фронт проти більшовизму, куди запрошували польські підпільні організації. Однак польський еміграційний уряд відмовився від таких пропозицій. Також доцільно навести статті оунівських публіцистів З. Тершаківця «‘Ф. Чагрова»’- «Польське питання» та М. Прокопа «О. Садового»’ --«Куди прямують поляки?»), які засудили польське керівництво в небажанні дати можливість українцям утворити власну державу.

В сучасних процесах інтеграції України до Європейського союзу, проблема «волинської трагедії» може знову отримати новий виток гострих дискусій в польсько-українських відносинах. Тому доцільно шкільній програмі і підручниках з історії України в 10 класі при вивченні тем Другої світової війни використовувати мультиперспективний підхід.

Треба зазначити, що вивчення на уроках історії питань пов'язаних з діяльністю ОУН і зокрема її видавничо-пропагандистською літературою відбувається в рамках історичної предметної компетенції. До складників історичної предметної компетентності належать: хронологічна, просторова, інформаційно-мовленнева, логічна, аксіологічна.

Запропонована тема наукового дослідження подається учням 10 класу в рамках навчального предмету історія України. Взавши за основу підручник під редакцією В. Власова і С. Кульчицького можемо змоделювати основи навчального процесу в 10 класі. Матеріали даної теми доцільно використати використовувати під час вивчення тем «Україна на початку Другої світової війни (1939–1941 рр.) [139, с. 208–217], «Розгортання руху Опору в Україні в

роки Другої світової війни» [139, с. 227– 236], «Вигнання з України нацистських окупантів» [139, с. 237 – 245].

Хронологічну компетентність формуємо на основі знання дат: проголошення Української держави (1941 р.), створення УПА (1942 р.), утворення УГВР (1944 р.) поява різних оунівських періодичних видань, листівок, публіцистичних творів, тощо.

Просторова компетентність в учнів визначається окресленням території і конкретних географічних об'єктів при розгляді даної теми. Основою нашої теми є територія сучасної України, вчитель також використовує такі історико-географічні назви як Західна Україна, Галичина, Волинь, Наддніпрянина, Східна Україна, Південна Україна та ін. Також вживаються назви населених пунктів, наприклад Київ, Львів, Харків, Одеса, Миколаїв, які повинні знати учні. Як елемент просторової компетенції слід назвати місця підпільних друкарень ОУН, райони таборування відділів УПА, тощо.

Інформаційно-мовленєва компетентність освоюється учнями при вивченні й ознайомленні з джерелами та матеріалами про видавничо-пропагандистську діяльність ОН. Учні мають називати підпільні видання, їх різновидність та основний зміст. Отримана інформація повинна критично аналізуватися, самостійно інтерпретуватися і давати оцінку зміст історичних джерел та показаних в них історичних фактів та подій.

Логічну компетентність при навчанні учнів подій Другої світової війни і безпосередньо нашої дослідницької теми. Можна застосовувати протягом цілого предметно—хронологічного періоду. Зокрема це пов'язано з процесами поширення української націоналістичної ідеології в центральні та південно-східні області України. Також треба застосувати її при розгляді поширення пропагандистської літератури різного формату серед населення, як логічна складова політичної діяльності ОУН. Логічну компетентність можна застосувати при розгляді протистояння ОУН політиці німецького та радянського режимів.

Аксіологічна компетентність дасть зрозуміти учням багато складних внутрішньополітичних, міжнаціональних та світоглядних проблем, пов'язаних з діяльністю ОУН. Серед них можна виділити питання внутрішньополітичного розколу в ОУН, і події пов'язані з пропагандою свої політичних наративів серед населення України, певне політичне змагання заради досягнення пріоритетності і домінанти в національно-визвольному русі. Також вчителю доцільно використати дану компетентність при аналізі несприйняття в повному обсязі населенням доктрини ОУН в південно—східних областях України.

Аксіологічна компетентність, є ключовою при розгляді питань польсько—українського конфлікту та «волинської трагедії». Вчитель має навести учням джерельну інформацію обох конфліктуючих сторін. Це дасть можливість об'єктивно оцінити причини конфлікту, визначити основні риси відповідальності обох сторін.

Пропагандистсько-видавничі матеріали ОУН являються безпосередньо джерельними матеріалами до вивчення основ українського національно-визвольного руху. Однак, проаналізувавши згаданий шкільний підручник, можна зазначити, що дані друковані та зображувальні джерела в ньому відсутні.. відповідно вчителям, ми рекомендуємо їх більше застосовувати, враховуючи їх доступність в друкованій літературі та мережі інтернет.

Шкільна освіта в даний час направлена на формування вільної особистості, що враховує загальнолюдські та національні цінності і керується почуттям громадянської відповідальності. У теперішніх умовах формування національно-історичної свідомості та виховання патріотизму в школярів є основними актуальними формами виховної функції в роботі з учнями. Приклад багатьох членів ОУН, які ризикували свої життям заради високої національної ідеї, має бути донесений учням під час проведення уроків на дану тематику

Таким чином, запропонована тема наукового дослідження, дуже добре вкладається в навчальну схему історії раїни в 10 класі. Вчителі повинні використовувати вагомий пласт друкованих видань для аналізу українського

національно—визвольного руху під час Другої світової війни. На нашу думку, ці питання слід розглядати в рамках мультиперспективного підходу.

ВИСНОВКИ

Дипломна робота присвячена малодослідженій проблемі в українській історіографії. Звертає на себе увагу відсутність комплексного дослідження матеріалів видавничо-пропагандистській діяльності ОУН в 1941 -1944 р., а також узагальнюючого історіографічного аналізу цієї проблематики. Опрацювавши доступні джерельні матеріали, історичні праці та наукові розвідки, авторка прийшла до наступних висновків.

Джерела до вивчення видавничо-пропагандистської діяльності ОУН можна поділити на чотири основні групи: архівні документи, опубліковані матеріали, теоретичні праці про засади і діяльність ОУН її чільних представників та мемуарна спадщина. Найважливішим і найгрунтовнішим джерелом є періодична преса ОУН.

Основний пласт неопублікованих документів зосереджений в ЦДАВО, ЦДАГО та ГДА СБУ. Окремі колекції документів українського Руху Опору зберігаються в державних обласних архівах Івано-Франківської, Львівської, Рівненської та Тернопільських областей.

Потужний об'єм архівних документів вже опубліковано в різних збірниках присвячених діяльності ОУН-УПА. Найбільшої уваги заслуговує серія «Літописи УПА». Дана серія документів та матеріалів українського національно-визвольного руху почала виходити за кордоном в середовищі української еміграції. З 1995 р. розпочалося видання «Нової серії», окремі томи якої відображають видавничу і пропагандистську діяльність ОУН.

Історіографія даної проблеми представлена різноманітними науковими дослідженнями. Вперше ця проблема введена в науковий обіг істориками української еміграції. Більшість з них були безпосередніми учасниками Руху Опору, тож їхні висновки не бє позбавлені власного політичного переконання і вузькості джерельної бази та стереотипу. Основна заслуга діаспорної

української історіографії полягала в залученні в науковий обіг всіх наявних джерел та матеріалів, які були в розпорядженні дослідників.

В період української незалежності, розпочалася нова ера в дослідженні українського національно-визвольного руху. Українські науковці завдяки доступу до джерел здійснили фахові наукові дослідження, позбавлені суб'єктивності та заангажованості, які мають більшу достовірність і науковість. Найбільший внесок в розробку даної проблеми здійснили дослідники О. Стасюк, Н. Ніколаєва, Ю. Романишин та інші

Діяльність ОУН в 1941 – 1944 рр. зумовлювалася усім ходом національно-визвольної боротьби українського народу і вона мала всеукраїнський характер. Реалії суспільно-політичного життя, розстановка сил на політичній арені Європи змусили ОУН вдатися до потужної агітаційно – пропагандистської роботи, яка була пріоритетнішою, серед інших форм діяльності, мала продуманий і цілеспрямований характер, на основі фахово розроблених програм та різноманітних наказів й інструкцій Проводу ОУН.

Друковані пропагандистські матеріали ОУН, засвідчують, що організація не йшла у фарватері німецької політики, а хотіла бачити в особі Німеччини лише свого спільника для боротьби проти більшовицького ладу. Однак в час, коли німецькі окупанти почали переслідувати ОУН й розпочали репресії проти національно – державницьких українських засад, це викликало опір з боку українських сил: боротьбу ОУН вела у двох площинах – ідеологічній та збройній.

Провідне місце на сторінках друкованої пропаганди ОУН посідала тема українсько-радянських відносин. Оунівці закликали до збройної боротьби проти більшовицьких сил.

Преса ОУН толерувала прихильне ставлення до поляків. Однак польські шовіністи, підбурювані емігрантським урядом в Англії, постійно йшли на конфронтацію відносин з українцями. Це в підсумку привело до міжнаціонального конфлікту і сумнозвісної «волинської трагедії».

Видавнича та публіцистична діяльність ОУН серед українського населення у 1941 – 1944 рр. сприяла збереженню та розвитку національно – державницької ідеї в українській суспільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Неопубліковані архівні документи

1. Центральний державний архів вищих об'єднань влади (ЦДАВО України) ф. 3833 — Крайовий Провід Організації Українських Націоналістів, оп.1./ Путівник. URL: [//tsdavo.gov.ua/opysy-pdf/](https://tsdavo.gov.ua/opysy-pdf/) ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 21. — Арк. 74.
2. Центральний державний архів вищих об'єднань влади (ЦДАВО України) ф. 3836. З'єднання західних груп Української Повстанчої Армії (УПА-Захід). Оп. 1 / Путівник. URL: <https://tsdavo.gov.ua/opysy-pdf/>
3. Центральний державний архів вищих об'єднань влади (ЦДАВО України) ф. 4328. Штаб командування начальника поліції безпеки окупованих східних областей/ Путівник. URL: <https://tsdavo.gov.ua/opysy-pdf/>
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України) • ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України, — оп. 23 «Особливий сектор - секретна частина» / Центральний державний архів громадських об'єднань України. Путівник. К., 2001. 495 с.
5. Державний архів Служби Безпеки України (ДА СБУ) Ф. 13. Спр. 376 Колекція друкованих видань ОУН. Т. 1 – 89. URL: <https://ssu.gov.ua/uploads/documents/2020/06/22/putivnik-fondami-gda-sbu.pdf>

II. Праці діячів ОУН

6. Дяків-Горновий О. Ідея і Чин: Повна збірка творів. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1968. 408 с

7. Кук В. Колгоспне рабство / Передмова В. В'ятровича. Львів, Центр досліджень визвольного руху, 2005. 264 с.
8. Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка—«Хмеля» / Ред. і упор. Р. Забілий. Львів, 2007. 424 с.
9. Федун Петро—«Полтава». Концепція Самостійної України. Том 1. Твори / Упор. і відп. ред. М. В. Романюк; НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; ГДА СБ України. Львів, 2008. 720 с.

III. Опубліковані матеріали

10. Карально-репресивна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. / Упор. І. Білас К., 1994. Кн. II. 685 с.
11. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. / За ред. Я. Ляльки. Львів, 1993. Кн. 1. 798с.; Львів, 1997. Кн. 2. 662 с
12. Літопис Української Повстанської Армії : документи / упор. Т. Гунчак. Торонто : Літопис УПА, 1983. Т. 6 : УПА в світлі німецьких документів, Кн. 1 : 1942 – червень 1944. 255 с.
13. Літопис Української Повстанської Армії / упор. Т. Гунчак. Торонто : Літопис УПА, 1983. Т. 7 : УПА в світлі німецьких документів, Кн. 2 : червень 1944 – квітень 1945. 271 с.
14. Літопис Української Повстанської Армії / ред. П. Потічний. Торонто : Літопис УПА, 1991. Т. 21 : УПА в світлі німецьких документів, Кн. 3 : червень 1941 – травень 1943. 270 с.
15. Літопис Української Повстанської Армії / упор. Є. Місило. – Торонто : Літопис УПА, 1992. Т. 22 : УПА в світлі польських документів, Кн. 1 : Військовий суд Оперативної групи «Вісла». 631 с.
16. Літопис Української Повстанської Армії : документи, офіційні публікації, матеріали / ред. Є. Штендер, П. Потічний. Торонто : Літопис УПА, 1980. – Т. 8 : Українська Головна Визвольна Рада : документи, офіційні публікації, матеріали, Кн. 1 : 1944–1945. 320 с

17. Літопис Української повстанської армії: в 32 т. / ред. Ю. Маївський, Є. Штендера. Торонто; Львів, 1996. Т. 24. Ідея і чин: Орган Проводу ОУН, 1942–1946. 342 с.
18. Літопис УПА. Нова серія. Том 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля. 1943–1944. Документи і матеріали./ Упорядники: О. Вовк, І. Павленко. Київ-Торонто, 1999. 724 с
19. Літопис УПА. Нова серія. Том 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959 / Упор. О. Вовк, І. Павленко, Ю. Черченко. Київ-Торонто, 2001. 648 с.
20. Літопис УПА. Нова серія. Том 4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943-1959. Книга 1: 1943 – 1945 / Упор. А. Кентій, В. Лозицький, І. Павленко. Київ-Торонто, 2002. 594 с.
21. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. К.: Дніпро, 1996. 494 с.
22. Сергійчук В. І. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр.: Нові документи і матеріали. К., 1998
23. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955: зб. документів. Париж, 1955. 371 с.
24. ОУН в 1942 році. Документи / Упор.: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. К., Інститут історії України НАН України, 2006. 243 с.
25. ОУН і УПА в 1943 році: документи / Упор.: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук. К., Інститут історії України НАН України, 2008. 347 с.
26. ОУН і УПА в 1944 році: Документи. В 2-х частинах. Упор.: О. Веселова, С. Кокін, О. Лисенко, В. Сергійчук. Відповідальний ред. С. Кульчицький. Інститут історії України НАН України. 2009. Ч. 1, 292 с.; Ч. 2, 256 с.

27. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. Львів – Київ, Літературна агенція “Піраміда” 2001. 556 с

IV. Тогочасна періодична преса

28. Більшовицький терор. Український голос. Луцьк. 1941. 17 вересня. – С. 2
29. Відозва ОУН (б) до селян і робітників про боротьбу за визволення й будівництво Української держави. *Воля Покуття*. Коломия. 1941. 6 липня. – С. 2
30. До населення Калуського повіту. *Золотий тризуб*. Калуш. 1941. 10 липня. – С. 1.
31. «За честь і славу» *Золотий тризуб*. Калуш. 1941. 10 липня. - С. 3.
32. Резолюція антирадянського віча у Станіславові, що відбулося в приміщенні театру ім. І. Франка. *Станіславівське слово*. Львів. 1944. 5 березня. – С. 2

V. Мемуарна література

33. Кушнір М. Слова із книги бою. – Львів, 1994. — 239 с.
34. Дужий П. Офіційний журнал «Ідея і чин» (1942–1946 р.). Українська періодика: історія і сучасність. Львів, 1993. С. 90–94.
35. Сусік Д. З любові до свого народу. Спогади / Упор. М. Посівнич, І. Васюта. Львів, 2006. 186 с.
36. Галаса В. Наше життя і боротьба. Спогади. Львів: “Мс”, 2005. 270 с.
37. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 28: Марія Савчин. Тисяча доріг; спомини. Торонто – Львів, 1995. 600 с.
38. Стахів Є. Останній молодогвардієць. К., «Варта», 2004. 496 с.
39. Полюга Л. Шляхами спогадів. 1944-1956 / Передмова В. Кука. Львів – Київ: «Піраміда», 2003. 194 с.
40. Літопис УПА. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини (Серія «Бібліотека», т. 4). – Торонто – Львів, 2003. – 448 с.

VI. Монографії і статті

41. Айненкель А. Відозви KPR та ОУН 1943 р. *Ї*. Львів, 2003. № 28. С. 78–85.
42. Бедрій А. ОУН і УПА. Нью-Йорк – Лондон – Мюнхен – Торонто, 1983. 64 с.
43. Бойдуник О. Організація Українських Націоналістів і засада власних сил народу/ ОУН (1929-1954). На чужині, 1955. С. 421—443.
44. Бойко В. Матеріали виставки «Україна в боротьбі: “Ідея і чин” – як джерело до історії видавничої справи на Жовківщині 1947-1951 рр. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. Львів, 1997. Вип. VI. Част. 2. – С. 71–81
45. Бофони: грошові документи ОУН і УПА / Автор-упорядник О. Клименко. За ред. В. Даниленка. К.: Університет банківської справи НБУ, 2008. 192 с.
46. Бухало Г. В. Видання Української Повстанської Армії (1941-1950-ті рр.). *Українська періодика: історія і сучасність: Тези доповідей і повідомлень Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, 9-10.12.1993 / НАН України*. ЛНБ ім. В. Стефаника. Науково-дослідний центр періодики. Відп. ред. М. М. Романюк. Львів, 1993. С. 83-86.
47. Веденєєв Д., Биструхін Г. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940-1950-ті роки. К.: «К.І.С.», 2006. 568 с
48. Виноградов С. Інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН(б) і УПА серед населення окупованої території України. *Київські історичні студії*. 2019. №1(8). С. 67 – 73.
49. Волинь. Східна Галичина. 1943-1944: Путівник по польських та українських архівних джерелах / За ред. Д. Наленч та Г. Боряка. Т. 1. Варшава-Київ, 2003.
50. В'ятрович В. УПА і реалізація концепції антитоталітарно-національно-демократичної революції народів України і Східної Європи. *Українська Повстанська Армія (До 60-річчя діяльності УПА)*. –С. 78–91.

51. Гайвас Я. Сузір'я велетнів. *Визвольний шлях*. Лондон, 1989. № 8. С. 926–937.
52. Голяш С. Підпільні друкарні. *Визвольний шлях*. Лондон, 1982. № 8. Серп. С. 934–942.
53. Гомза Я. «...писалося про большевицьке підпілля». *Визвольний шлях*. Лондон, 1992. № 10. С. 1178–1179.
54. Гриньох І. Слово з нагоди 40-річчя УГВР. *Сучасність*. Мюнхен, 1984. №8. С. 190–196.
55. Гушак І. Марко Боєслав – сурмач УПА. Львів: «Світ», 2002. 88 с.
56. Дмитерко О. Напрямки пропаганди ОУН-УПА наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. *Соціально-економічна ефективність державного управління: теорія, методологія та практика. Матеріали щорічної науково-практичної конференції*, Львів, 23.01.2003 р. Ч. 2. Львів, 2003. С. 398-401
57. Здіорук С. І., Гриневич Л. В., Здіорук О. І. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945–1998 рр.) К., 1999. 250 с.
58. Ільницький В. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА в Дрогобицькій області у 40-х – на поч. 50-х рр. хх ст. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія. 2007. №20. С. 56 – 65. Режим доступу. <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/172086>
59. Іщук О. Життя та доля Михайла Дяченка-«Марка Боєслава» / Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 9, Торонто -Львів, 2010. 140 с
60. Іщук О. Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій Організації українських націоналістів у 1944–1954 рр. Київ, 2007. – 38 с
61. Іщук О., Марчук І. Життя і творчість Ніла Хасевича. / Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 9, Торонто –Львів, 2011. 432 с.
62. Іщук О., Ніколаєва Н. Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних друкарень ОУН –УПА у 40 – 50-х рр. К., 2011. 46 с.

63. Кентій А. Джерела з історії ОУН-УПА у фондах державних архівів України. *Документи з історії національно-визвольного руху в Україні ХХ ст.*: Інформ. бюл. / НАН України; Інститут української археографії. - 1-е вид. К., 1994. Вип. 1. С. 17-21
64. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси. Т. 1. Від Української військової організації до Організації українських націоналістів. 1920-1942. К., 2005. 332 с.
65. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси. Т. 2. Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942-1956. К., 2008. 415 с.
66. Киричук Ю. ОУН і УПА у загальносвітовому контексті середини ХХ століття: паралелі, порівняння, аналогії, уроки. *Українська Повстанська Армія (До 60-річчя утворення)*. Львів, 2004. С. 32–50
67. Клименко О. Підпільні друкарні ОУН на Тернопільщині у 1941-1952 рр. та їх участь у виготовленні бофонів. *Історико-географічні дослідження в Україні: Збірка наукових праць*. Число 5 / Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. К.: Інститут історії України НАН України, 2001. С. 225-239.
68. Ковалевський З. Польська демократична громадськість мусить знати правду про Українську Повстанчу Армію. *Україна. Наука і культура*. К., 1991. Вип. 25. С. 76–81
69. Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні. 1941-1950-ті рр.. К., 2011. 80 с.
70. Ковальчук В., Огороднік В. Листування керівництва ОУН(б) і УПА на українських землях. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2010 р. № 1(34). С. 147-269
71. Ковальчук В., Огороднік В. Листування керівництва ОУН(б) на Волині і Поліссі. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2010 р. № 2(35). С. 236-331.
72. Кагуй П. Матеріали до історії УПА, ОУН у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України. *Україна в*

- минулому* / АН України. Інститут української археографії. Львівське відділення. Київ; Львів, 1992. Вип. 3. С. 7-9.
73. Кокін С. А. Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА. У фондах Державного архіву СБУ. Вип. I. К, 2000. 210 с.
74. Кондратюк Р. Друковані видання УПА як джерело до вивчення подій Другої світової війни на Волині. *Волинь в Другій світовій війні та перші повоєнні роки: Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 50-й річниці Перемоги над фашизмом*. Луцьк, 19-20.04.1995 / Волинський державний університет імені Лесі Українки та ін. Відп. ред. Г. В. Бондаренко. Луцьк: «Зоря», 1995. С. 90.
75. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж–Нью-Йорк–Львів, 1993. 659 с
76. Кость С. Преса УПА і українського збройного підпілля. / Нариси з історії української військової преси. Львів, 1998. С. 224—252
77. Лебедь М. УПА. Мюнхен, 1946. 127 с
78. Ленартович О. Теорія та практика націоналістичної пропаганди в роки Другої світової війни. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Чис. 21. 2019. С.126 – 137. Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NJPw6fmxOD0J:litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/download/54/18&cd=22&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>
79. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН. *Визвольний шлях*. Лондон, 1982. № 5. Трав. С. 536—544; № 6. Черв. С. 664—670; № 7. Лип. С. 790—798; № 8. Серп. С. 943—948
80. Малюга В.М. Антифашистська інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН-УПА в 1941–1944 рр. *Історія слов'янських народів: дослідження актуальних проблем*. К., 2005. Вип. 8. С. 144–156.
81. Маркусь В. П. Полтава — речник воюючої України (Спроба характеристики і аналізу програмово-ідеологічних позицій визвольного

- руху на Батьківщині). *Фенікс*. — Мюнхен — Париж, 1953. Зош. 5. С. 16—26.
82. Мартинець В. Українська націоналістична преса ОУН 1929 - 1954. Париж : “На чужині”, 1955. –С. 229 – 246
83. Марчук В. Діяльність Петра Федуна-«Полтави» в пропагандистському апараті українського визвольного руху в 1940-х – 1950-х роках. *Український визвольний рух*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ЦДВР, 2008. Зб. 12. С. 117-133.
84. Марущенко О. Виникнення і становлення Української Повстанської Армії. Деякі аспекти сучасної вітчизняної історіографії. *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2002. № 8. С. 116–126.
85. Марущенко О. Сучасна вітчизняна історіографія діяльності ОУН і УПА: вибрані аспекти. *Вісник Історико- меморіального музею Степана Бандери : науково-популярний бюлетень*. Івано-Франківськ, 2006. Вип. 1. С. 49–52.
86. Марущенко О. Український національно-визвольний рух першої половини 1940-х років: сучасний історіографічний дискурс / О. Марущенко. *На віттар історії України : ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, проф. В. В. Грабовецького*. Івано-Франківськ, 2008. С. 523–530
87. Мизак Н. Визвольна боротьба ОУН, УПА засобами підпільних видань у південних районах Тернопільської області // Міжнародний Науковий Конгрес “Українська історична наука на порозі XXI століття”. Чернівці, 16-18.05.2000 р. Доповіді та повідомлення / Українське історичне товариство. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Відп. ред. Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 1. – С. 288-293.
88. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Південне Надзбруччя у Визвольних Змаганнях ОУН-УПА. Чернівці: Буковина, 1998. 447 с.

89. Мизак Н. УПА—«Захід» і збройне підпілля ОУН в боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942-1960 рр. Чернівці – Торонто: «Прут», 2011. 436 с.
90. Мірчук І. Українська Повстанська Армія (1942-1952) Мюнхен, 1953. 318
91. Мороз В. Підпільна преса ОН і УПА на території Львівської області. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2001. Вип. 9. С. 217—229.
92. Мороз В. Підпільна Українська Інформаційна Служба. *Визвольний шлях*. К., 2001. № 6. Черв. С. 65—72
93. Ніколаєва Н. Підпільні друкарні ОУН та їх ліквідація каральними органами СРСР в 1944-1954 рр. Л. ; Торонто : Літопис УПА, 2012. 130 с.
94. Павлюк І. Преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1941- 1944 рр.: історико-типологічний та ідеологічний аналіз // *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. – Львів, 2001. — Вип. 9. — С. 192—205
95. Папакін Г.В. Джерела з історії ОУН та УПА: проблеми класифікації, зміст документів повстанського походження. *Український історичний журнал*. 2012. № 4. С. 154-171
96. Папакін Г.В. Джерельна база дослідження українського визвольного руху середини ХХ ст.: методологія і сучасні проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Випуск 53. С. 81–92.
97. Патриляк І. К. Сучасна вітчизняна історіографія ОУН і УПА як дзеркало суспільного ставлення до проблеми українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття. *Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Історія*. 2005. № 77–79. С. 29–31.
98. Подолянко Б. Підпільні друкарні ОУН /50-річчя ОУН. 1929-1979рр. Торонто, 1979.
99. Попович О.І аналіз діяльності ОУН-УПА в сучасній українській історіографії. *Науковий вісник Ужгородського університету серія «Історія»*. №9. 2003. С.214 – 225.

100. Потічний П. Вступна стаття / Літопис Української Повстанської Армії / За ред. П. Потічного. – Торонто, 1987. – Т. 16 – С. 7–22
101. Потічний П. Українсько-російські відносини в політичній думці українського підпілля часу Другої світової війни. *Сучасність*. К., 1992. № 7. С. 14–31.
102. Примаченко Я. Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА: Інститут історії України НАН України. К., 2010 182 с.
103. Прокоп М. Організований український визвольний рух під час німецької окупації України 1941-1944 рр. / Напередодні незалежної України. Нью-Йорк– Париж–Сидней–Торонто–Львів, 1993. С. 19–122
104. Романишин Ю.О. Підпільна преса ОУН – УПА (1942 – 1950 рр.) . *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. Львів, 2000. Вип. 6. С.77 – 85.
105. Романишин Ю.О. Преса ОУН - УПА як джерело до історії українських визвольних змагань (1942 – 1945 рр.). *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. Львів, 2001. Вип. 8. С.64 – 71.
106. Романишин Ю.О. Пропагандистська діяльність ОУН - УПА в період Другої світової війни в Україні. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2000. Вип. 8. С.377 – 384.
107. Романишин Ю.О. Пропагандистська діяльність ОУН – УПА 40 – 50-х рр. ХХ ст. як факт історії боротьби за незалежність України. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2001. Вип. 9. С.222 – 229.
108. Романишин Ю.О. Підпільні друкарні ОУН – УПА. *Друкарство*. Київ, 2002. № 2. С.12 – 14.
109. Романюк М. Петро Федун-«Полтава» – провідний ідеолог ОУН та УПА. |Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 6, Торонто – Львів, 2009. 128 с.

110. Русначенко А.М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й націо-нальні рухи опору в Білорусі, Литві, Латвії та Естонії у 1940–1950-х роках /А.М. Русначенко. К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2002
111. Скоробагатов А. В. ОУН у Харкові за часів окупації (1941-1943 рр.). *Український історичний журнал*. 1999. № 6. С. 81–89.
112. Сливка Ю. У пошуках історичної правди. *Українська Повстанська Армія (Збірник праць до 60-річчя УПА)*. Львів, 2003. С. 5–13
113. Сливка Ю. Українсько-польське протистояння періоду Другої світової війни. Витоки та наслідки. Львів, 2003. 52 с.
114. Стасюк О. Видавнича діяльність ОУН періоду німецької окупації. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2001. Вип. 9. С. 172—192.
115. Стасюк О. Видавничо-пропагандистська діяльність ОУН (1941—1953 рр.). Львів: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. 384 с.
116. Стасюк О. Пресові видання ОУН, УПА, УГВР. *Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів/ Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 11. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2004. С.242 - 259
117. Стасюк О. Участь ОУН у легальному секторі української преси періоду німецької окупації. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 392—405.
118. Стахів Є. ОУН у боротьбі з німецькими нацистами на Наддніпрянщині (Програмові зміни в ОУН). *Сучасність*. Мюнхен, 1986. № 5. С. 85–91
119. Сулятицький Т. Друкарня Проводу ОУН-УПА в Озерянах. *Шлях Перемоги*. Львів, 2000. № 14.

120. Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України. К., 1999. -Вип. 1: Анотований покажчик фондів УПА (1942-1946) / Упор. Г. Папакін, О. Вовк, З. Яцишин. 60 с.
121. Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України (1941-1957). К., 2000. Вип. 2: Анотований покажчик фондів партійних органів УРСР, в яких відбилася боротьба з УПА / Упор.: Г. Папакін. - 48 с.
122. Шанковський Л. УПА та її підпільна література. Філадельфія 1952. 19 с.
123. Шаповал Ю. Війна після війни. *Українська Повстанська Армія (До 60-річчя утворення)*. Львів, 2004. С. 184–200.
124. Штендера Є., Потічний П. Збірники про Українську Головну Визвольну Раду. *Літопис Української Повстанської Армії* / За ред. Є. Штендери. Торонто, 1980. Т. 8. С. 7–15
125. Щур Ю. На грані двох світів: український націоналістичний рух на Наддніпрянщині (1920-1955 рр.). Запоріжжя, 2011. 200 с.
126. Olszanski T. Konflikt polsko-ukraiński 1943-1947. *Wież.* Warszawa, 1991. № 11–12. S. 214–232.
127. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993.
128. Siwicki M Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Warszawa, 1992. Т. 1. 298 s.; Т. 2. 334 s.
129. Medrzecki W The image of the Ukrainian in Polish public dialogue after World War2. *Gespaltene Geschichtskulturen? Die Bedeutung des Zweiten Weltkrieges fur die Etablierung nationalstaatlicher Symboliken und kollektiver Erinnerungskulturen in Ostmitteleuropa Exposés*. L'viv, 2003. S. 21–32.

VII. Електронні видання

130. Зброжко О. Джерелознавчі студії з історії національно-визвольного руху опору на Західноукраїнських землях. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zbrozhko_Olha/Dzhereloznavchi_studii_z_istorii

- _natsionalno-vyzvolnoho_rukhu_oporu_na_zakhidnoukrainskykh_zemliakh.pdf?
131. Єзерська І. Ніл Хасевич. Людина, яка створила візуальний образ УПА. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/4/28939/>
132. Ковальчук В. Історіографічний аспект діяльності ОУН у 1940–1950-х роках на території Житомирської і західних районів Київської областей. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/7092/1/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%9E%D0%A3%D0%9D%20%D1%83%201940-%D1%85.pdf>
133. Романишин Ю.О. Пропагандистська діяльність ОУН-УПА в 40 — 50 роках ХХ століття. Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1883>
134. Структура, форми та види пропаганди в УПА. Режим доступу: <https://museumterror.com/publications/%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8-%D0%B2-%D1%83/>
135. Щур Ю. Агітаційна праця ОУН на Запоріжжі. Режим доступу: <https://ukrnationalism.com/history/4468-ahitatsiina-pratsia-oun-na-zaporizhzh.html>

VIII. Енциклопедичні і довідкові видання

136. Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943-1949: Довідник. Нью-Йорк: Пролог, 1994. 199 с.

137. Содоль П. Українська Повстанська Армія. 1943-1949: Довідник другий. – Нью-Йорк: Пролог, 1995. –295 с
138. Українська жінка у визвольній боротьбі 1940-1950 рр. Біографічний довідник. Вип. 1 / Упор. Н. Мудра. – Львів: «Світ», 2004. – 192 с.; Українська жінка у визвольній боротьбі 1940-1950 рр. Біографічний довідник. Вип. 2 / Упор. Н. Мудра. – Львів: «Світ», 2005. – 192
139. УПА – армія нескореної України. Бібліографічний показчик. Івано-Франківськ, 2012. 82 с.

ІХ. Автореферати дисертацій

140. Дмитерко О. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА в 1944-1950-х рр. Автореферат дис... канд. іст. наук / НУ «Острозька академія». Острог, 2004. 21 с.
141. Ільницький В. І. Дрогобицька округа ОУН: структура та діяльність (1945- 1952): Автореферат дис... канд. іст. наук / Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства НАН України. Львів, 2010. 16 с.;
142. Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939-1952 років: Автореферат дис.... канд. іст. наук / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2000. 19 с.

Х. ПІДРУЧНИКИ І ПОСІБНИКИ

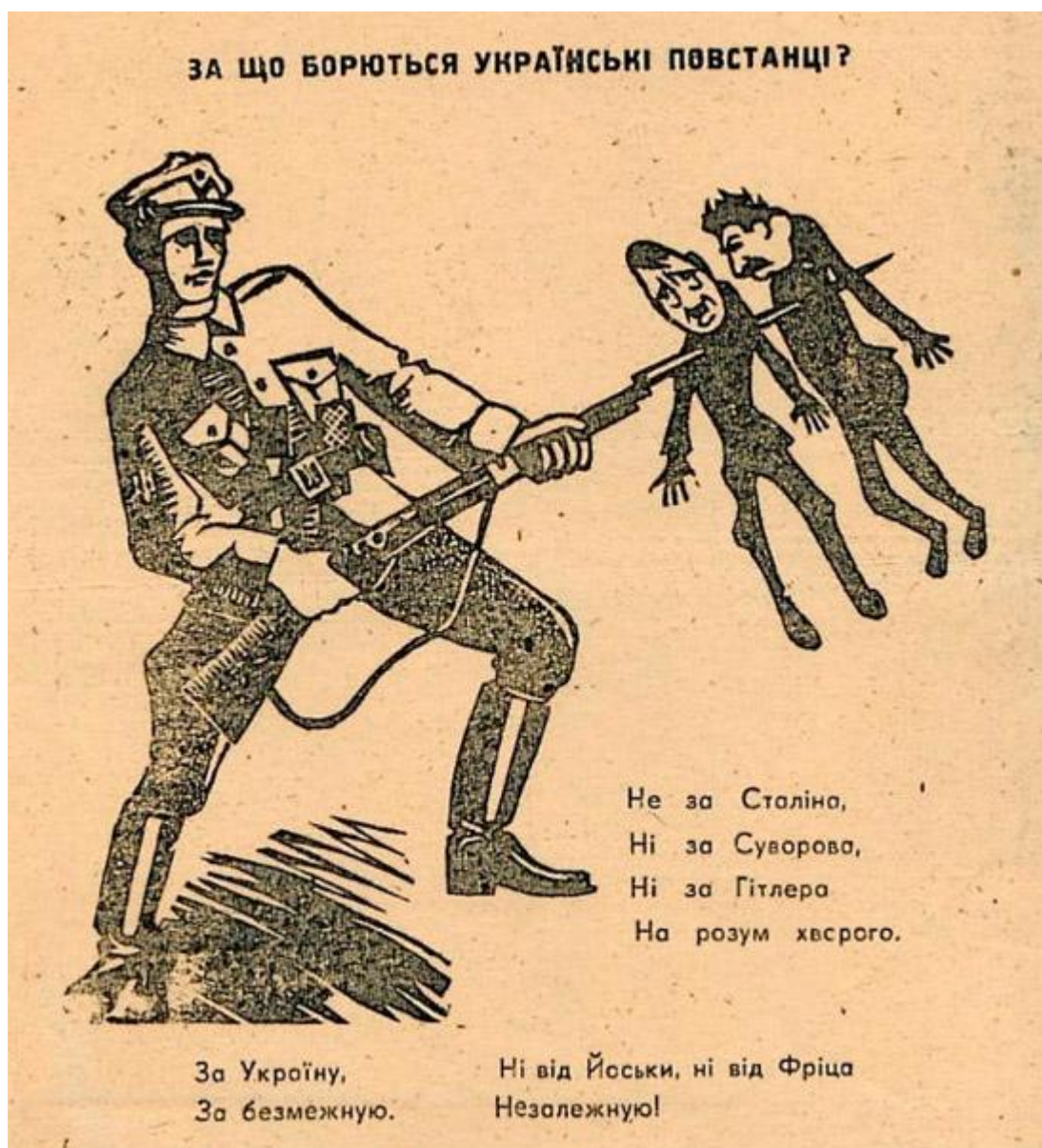
143. Барнінець О. Ретроспективні ігри як засіб формування предметних компетентностей на уроках історії
144. Власов В. С. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Літера ЛТД, 2018. 256 с.
145. Камбалова Я. Роль мультиперспективного підходу у навчанні історії в умовах нової української школи
146. Календарно-тематичне планування з історії України для 10 класу зі змінами від 03.08.2022. <https://www.historyua.com/2023/07/13/kalendarno-tematychno-planuvannya-z-istoriyi-ukrayiny-10-klas/> (дата звернення. 10.10.2023)

147. Королько А. Методичні рекомендації для семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Основи шкільного краєзнавства» (для студентів IV курсу спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)»). Івано-Франківськ, 2019. 78 с.
148. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
149. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. К: Генеза, 2006. 328 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Агітка «За що борються українські повстанці»

Джерело: http://vinnytsiahistory.org.ua/book/chapter_11/chapter.html

Додаток Б.

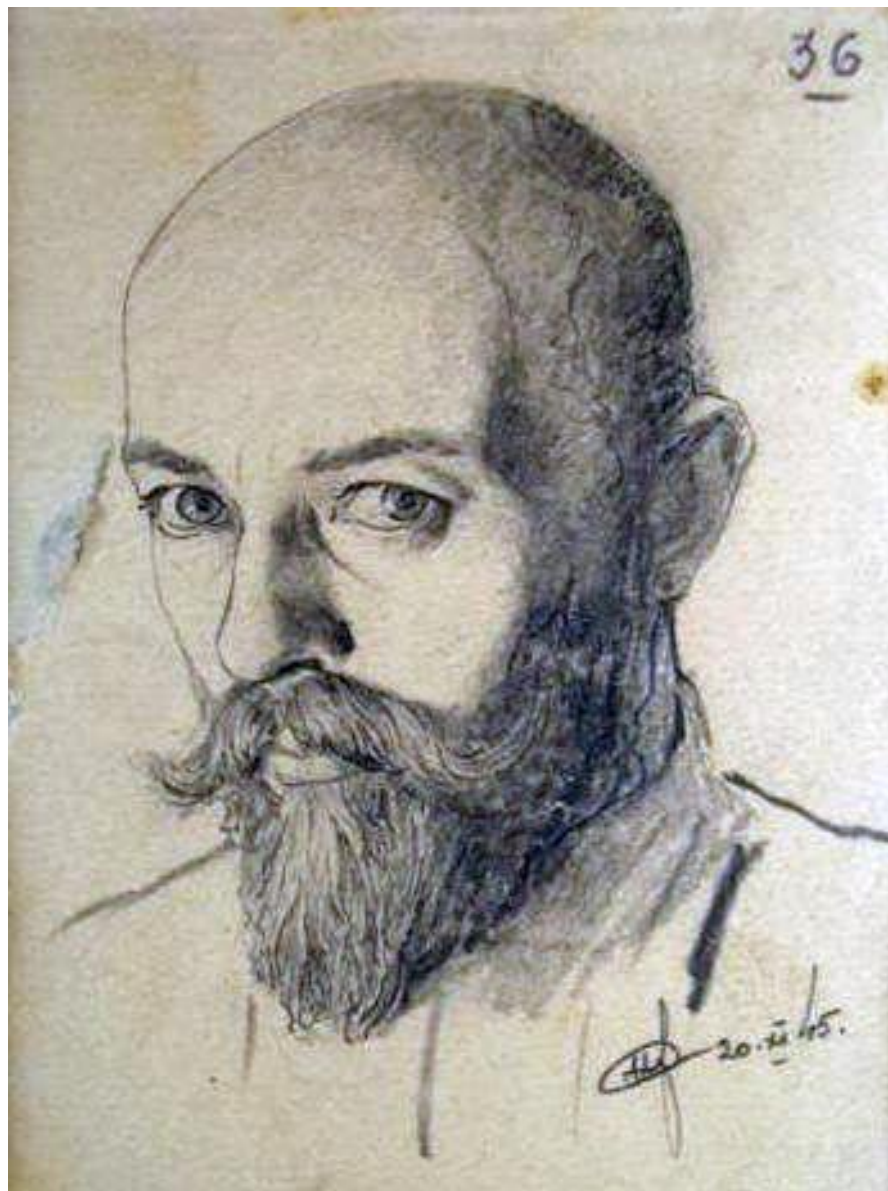
Політвиховник, редактор журналу «Юнак», член референтури пропаганди Крайового проводу ОУН а у 1944-1951 рр. керівник референтури пропаганди ОУН Петро Федун (Полтава)

Джерело:

<https://museumterror.com/publications/%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8-%D0%B2-%D1%83/>

**Ніл Хасевич, оунівський графік, автор бофонфів і
пропагандистських плакатів. Автопортрет**

Джерело:

<https://museumterror.com/publications/%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8-%D0%B2-%D1%83/>

Додаток Г

Бюфен «300 карбованців» у виконанні Ніла Хасевича. Містить зображення повстанців і написи: «На бойовий фонд УПА», «За Українську самостійну соборну державу». Дата створення: 1944 рік

Джерело: URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nil-khasevych-holovny-khudozhnyk-upa/31263521.html>

Сторінки з оунівських періодичних видань

Джерело: URL:

<https://www.google.com/search?q=%D0%93%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%82%D0%B8+%D0%BE%D1%83%D0%BD+%D0%BF%D1%96%D0%B4+%D1%87%D0%B0%D1%81+%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8>

Гумористичний журнал УПА

Джерело:

<https://museumterror.com/publications/%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8-%D0%B2-%D1%83/>

Додаток Ж.

Підпільна друкарня ОУН «Прага» поблизу Львова

Джерело:

Ніколаєва Н. Підпільні друкарні ОУН та їх ліквідація каральними органами СРСР в 1944-1954 рр. Л. ; Торонто : Літопис УПА, 2012. 130 с.

План-конспект для учнів 10 класу з історії України.

Тема: **Україна в роки окупації. Визвольний рух.**

Мета:

Начальна:

- визначити суть нацистського плану «Ост» і його впровадження на окупованих територіях України; логічна, інформаційна
- розкрити становлення визвольного руху; інформаційна, просторова
- формувати вміння порівнювати та аналізувати основні течії визвольного руху на території України; логічна, аксіологічна, мовленнєва
- використовувати й аналізувати письмові джерела; логічна аксіологічна, інформаційна

Розвивальна:

- розвивати в учнів вміння самостійно висловлювати власну думку (на основі відповідей на отримані запитання); громадянська, мовленнєва
- розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки (на основі опорного конспекту, який показує візуально події, що відбувалися на українських землях того періоду); логічна
- розвивати в учнів вміння працювати у групі (на основі спільного обговорення історичного документу); громадянська, соціальна
- розвивати в учнів вміння аналізувати історичні документи (на основі аналізу документів); логічна, інформаційна
- вдосконалювати в учнів вміння працювати з документами; самонавчальна
- розвивати в учнів вміння самостійно шукати потрібну інформацію в інтернеті; інформаційна, здоров'я забезпечувальна

Виховна:

- виховувати у дітей позитивне ставлення до навчання (на основі почутого протягом уроку); самонавчальна, соціальна
- виховувати в учні зацікавлення до історії України(через призму українського національно-визвольного руху); загальнокультурна
- виховувати в учнів негативне ставлення особистісних не порозумінь (тобто, один з одним), як до такого явища, що несе за собою різного виду кризи у всіх сферах життя людини; здоров'я забезпечувальна
- виховувати у дітей гуманне ставлення до розповіді своїх однокласників (на основі відповіді учні-усно); соціальна, громадянська, загальнокультурна

- виховувати в учнів любов до своєї землі, формувати ознаки патріотизму і шани героїв (на прикладах біографій учасників українського національно-визвольного руху). громадянська, загальнокультурна

Тип уроку: засвоєння нових знань

Основні дати і події:

30 червня 1941 р. — Акт відновлення Української держави у Львові;

14 жовтня 1942 р. — створення УПА;

22 липня 1942 — 28 жовтня 1944 р — окупація України гітлерівською Німеччиною та її союзниками.

Основні терміни і поняття: окупаційний режим, «новий порядок», колабораціонізм, план «Ост», ОУН, УПА, Голокост.

Історичні постаті: Степан Бандера, Андрій Мельник, Роман Шухевич.

150. **Обладнання:** підручник: «Власов В. С. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Літера ЛТД, 2018. 256 с.», стінна карта «Україна в роки німецької окупації 1941—1944 рр.», відеоматеріали, дидактичні та документальні фотодокументи.

ПЛАН

1. Україна в роки окупації. План «Ост»
2. Акт відновлення Української держави
3. Основні течії руху Опору в Україні

Час	Етапи проведення уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітки
2хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів:		

		<p>побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.</p>		
5хв.	II.Перевірка домашнього завдання.		<p>Усна відповідь:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Назвіть дату початку німецько-радянської війни. 2) Які українські території захопили війська гітлерівської Німеччини 3) Чому так швидко територія України була окупована німецькими військами? 	<p>Хронологічна</p> <p>Просторова</p> <p>Логічна, аксіологічна</p>
3 хв.	III. Мотиваційний етап	<p>Вислів: «Нині Україна — типова колонія. Методи колоніального поневолення мало чим відрізняються від тих, які європейці запроваджують серед чорношкірих в Африці.» (Ю. Бойко, пропагандист ОУН)</p>		<p>Логічна, аксіологічна, мовленнєва</p>

2 хв	IV.Етап актуалізації знань	 	<p>Хто з діячів, зображених на фото?</p> <p>Дайте коротку характеристику їх політичної діяльності.</p>	<p>Логічна, мовленева, інформаційна</p>
23хв	V. Вивчення нового матеріалу	<p>1. Україна в роки окупації. План «Ост»</p> <p>Слово вчителя.</p> <p>1) Окупаційна політика Німеччини здійснювалася згідно з планом «Ост». За цим документом:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Україна розглядалась як «лебенсраум» — життєвий простір для німецького народу; • призначенням України було постачання 	<p>Робота з картою «Німецький окупаційний режим в Україні»</p> <p>Розгляньте карту і визначіть межі окупаційних зон.</p>	Просторова

		<p>продуктів та сировини «новій Європі»;</p> <ul style="list-style-type: none"> • народи, які населяли окуповані території, підлягали знищенню або виселенню, а та частина корінного населення, яка б вижила, мала перетворитися на рабів; • після завершення війни на захоплені землі передбачалося переселити 8—9 млн німецьких колоністів. <p>Свої людиноненависницькі плани нацисти почали здійснювати одразу після загарбання території України (червень 1941 — липень 1942 р.). Спочатку гітлерівці розділили територію України на такі адміністративні райони:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Львівська, Дрогобицька, Станіславська й Тернопільська області утворили «Дистрикт Галичина», який підпорядковувався так 		
--	--	--	--	--

		<p>званому генерал-губернатору;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Правобережна Україна, більша частина Лівобережної та південні райони України утворили «рейхскомісаріат Україна»; • східні райони України аж до узбережжя Азовського моря й Кримський півострів потрапляли під владу військової адміністрації; • із території Одеської, Чернівецької, південних районів Вінницької та Миколаївської областей була сформована нова румунська провінція під назвою «Трансністрія». <p>На Закарпатті угорська влада створила окрему адміністративну одиницю — «Підкарпатську територію» з центром в Ужгороді, на чолі якої стояв комісар.</p> <p>2) Нацистський «новий порядок»</p> <p>Голокост — масове</p>		
--	--	--	--	--

		<p>свідоме знищення євреїв.</p> <p>Бабин Яр – місце масового розстрілу євреїв поблизу Києва.</p> <p>Вчитель має акцентувати, що окрім євреїв німці хнищували й кураїхнців, зокрема членів ОУН.</p> <p>Слово вчителя про ставлення німецького режиму до українців.</p> <p>-Гітлерівський «новий порядок» передбачав онімечення місцевого українського населення;</p> <p>- Була відновлена тільки початкова освіта. Учні повинні були вміти</p>		
--	--	---	--	--

Робота з фото

		<p>рахувати в межах 500. Із географії знання школярів обмежувалися фразою: «Столиця рейху — Берлін». - Багато вчителів зазнали репресій чи змушені були жебракувати. Тільки на Київщині загарбники закатували близько 200 учителів, жертвами гітлерівського геноциду стали 7 тис. представників інтелігенції Харкова.</p> <p>- За наказами німецьких комендантів усе населення України мусило здати місцевій владі запаси продуктів, одягу, цінні речі. На окупованих територіях була запроваджена комендантська година.</p> <p>На основі мультиперспективного підходу При розгляді питання розгортання національного підпілля, слід подавати програми «бандерівського» та «мельниківського» крила партії, щоб зрозуміти їх особливості і способи завоювання</p>	 <p><i>Олена Теліга – поетеса, членкиня ОУН (м). Розстріляна в Бабиному Яру.</i></p> <p><i>Фото тижневика «Літаври», який видавала ОУН (м, головним редактором була О. Теліга.)</i></p> <p>Метод «Мікрофон». На основі листівок і газетних матеріалів ОУН назвати основні гасла з якими зверталися оунівці до українського населення.</p>	<p>Інформаційна, логічна</p>
--	--	--	--	------------------------------

підтримки серед українського населення. Як приклад пропаганди можна запропонувати учням матеріали з газетних публікацій оунівських видань, листівки та думки публіцистів обох таборів. Учням можна продемонструвати листівки під назвами «Українські націоналісти і націоналістки!», «Громадяни Української Держави!», «Робітники!», «Українська молоде!», «Селянине — добрий господарю!»

Логічна, аксіологічна, інформаційна

			<p><i>Робота з джерелом</i></p> <p><i>Зі спогадів М. Саєнка — члена підпільно-патріотичного руху</i></p> <p>Останні військові частини Червоної армії залишили місто, через деякий час у наш район увійшли німці. Було це вранці, десь близько одинадцятої години. День був по-осінньому похмурий. Здавалося, що сама природа хвилювалася, спостерігаючи за цією картиною. Проїхали мотоциклісти, пройшли автоматники. Німецькі солдати були молоді, веселі, реготали на всю вулицю, а на вулицях — жодної душі. Потім ми побачили коней, що тягли гармати. Коні були великі, неначе слони. За ними їхали санітарні машини, кухні, штабні машини, легкові та вантажні. Ось тут ми і побачили офіцерів, що їхали у машинах. Вони із цікавістю роздивлялися навкруги, а район неначе вимер: люди спостерігали за ворогом через вікна. Було страшно.</p>	<p>Логічна, просторов а, аксіологічн а, інформаці йна</p>
--	--	--	--	---

		<p>2. Акт відновлення Української держави</p> <p>Акт відновлення Української держави і реакція Німеччини. Спроби ОУН налагодити співробітництво з німецькою окупаційною адміністрацією.</p> <p>1. Волею Українського народу Організація українських націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України...</p> <p>2. На західних землях України твориться Українська Влада, яка</p>	<p>Здавалося, що світ рухнув.</p> <p>Той, хто залишився у місті, був спочатку наляканий такою силою ворожої техніки та солдатів. А німці з перших днів перебування у місті стали запроваджувати «новий порядок». Про нього нагадували накази, оголошення нової влади, майже всі вони закінчувалися залякуючим словом «розстріл».</p> <p>За те, що слухаєш радіоприймач, — розстріл. Якщо ти комуніст чи комсомолец — розстріл. За порушення комендантської години — розстріл. Було наказано всьому населенню вийти на роботу, за невиконання наказу — розстріл. За зберігання зброї — розстріл, за сприяння партизанам — розстріл...</p> <p>Яке ставлення було в німецького окупаційного режиму до українського населення?</p> <p>Які види покарань</p>	
--	--	--	---	--

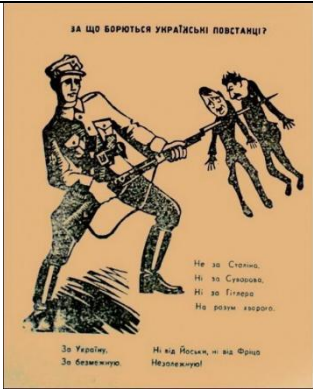

		<p>підпорядковується Українському національному Урядові, що створиться в столиці України — Києві з волі Українського народу.</p> <p>3. Відновлена Українська держава буде тісно співпрацювати з Націонал-Соціалістичною Великонімецькою, що під проводом Адольфа Гітлера творить новий лад у Європі й світі та допомагає Українському народові визволитися з-під московської окупації.</p> <p>Українська національна революційна армія, що творитиметься на українській землі, боротиметься далі спільно з союзною німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Українську державу і новий справедливий лад у</p>	<p>застосовували німці?</p>	
--	--	---	------------------------------------	--

		<p>цілому світі...</p> <p>На основі оунівського видання, розглядаємо встановлення українських органів влади на місцях</p> <p>Після проголошення Акта відновлення гітлерівська влада вдалася до репресій. Бандера та Стецько були заарештовані. Тому наприкінці 1941 р. ОУН(Б) взяла курс на боротьбу проти гітлерівців, тоді як ОУН(М) виявила більше лояльності до німецької влади.</p> <p>Певний час ОУН(М) висловлювалася тільки</p>		
--	--	--	--	--

		<p>за співробітництво та спільну українсько-німецьку боротьбу проти СРСР. Члени спеціальних похідних груп ОУН(М) у той час намагалися таємно від німців закріплюватися на українській території.</p> <p>У жовтні 1941 р. у Києві почала діяти Українська національна рада, яку очолив професор М. Величківський. О. Телізі вдалося створити Спілку українських письменників і налагодити вихід газети «Українське слово» та часопису «Литаври».</p> <p>Такі дії ОУН(М) не влаштовували гітлерівців, О. Теліга, І. Рогач та інші представники інтелігенції були репресовані.</p> <p>Після арештів і розстрілів мельниківців ставлення цього крила</p>	
--	--	--	--

		<p>ОУН до німців змінилося. Наказом проводу ОУН(М) створено мережу підпільних організацій, які мали антинімецький характер.</p> <p>3. Основні течії руху Опору в Україні</p> <p>Основні течії руху Опору в Україні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • радянська; • націоналістична; • польська. <p>Улітку 1942 р. на Волині й Поділлі почали формуватися збройні загони бандерівського проводу. Спочатку вони виконували функції оборони місцевого населення від німецької влади та радянських партизанів, а з осені стали концентрувати сили для боротьби проти Гітлера й Сталіна. 14 жовтня 1942 р. вважається днем утворення Української повстанської армії проводу ОУН—СД. 1943</p>		
--	--	---	--	--

		<p>р. на Волині до складу цієї формації перейшло, як свідчить український історик Ю. Зайцев, 5 тис. українських поліцейських, які перебували на німецькій службі.</p> <p>Формування перших військових відділів ОУН—СД, почалося на Волині під керівництвом Сергія Качинського («Остапа») у середині жовтня 1942 р. 7 лютого 1943 р. сотня Григорія Перегійняка («Коробки») напала на німецькі поліцейні бараки в містечку Володимирець на Рівненщині. Ця подія поклала початок антинацистської боротьби ОУН.</p> <p>Фото Головнокомандувач УПА – Роман Шухевич «Чупринка»</p>		<p>Інформаційна, просторова, логічна</p>
--	--	---	--	--

				
7хв	VI. Систематизація та узагальнення		 <p>В яких умовах виникла дана листівка?</p> <p>Фото: підпільна друкарня ОУН «Прага».</p> <p>Про які події можна розповісти на основі цього фото?</p>	Логічна, інформаційна, аксіологічна
2хв	VII. Висновки	Окупаційний «новий		Інформаційна, просторова, логічна, мовленнєва

		<p>порядок» викликав загальне обурення народу, сприяючи масовому зростанню руху Опору, який наближав час перемоги.</p> <p>Урок завершується словами:</p> <p>Вклонися, моя Україно,</p> <p>Цим людям, величним і скромним.</p> <p>Своїм самовідданим серцем</p> <p>Тебе врятували від згуби,</p> <p>Своєю священною кров'ю</p> <p>Тебе визволяли вони.</p> <p>Запалюються свічки. Хвилина мовчання.</p>		
1хв	VIII. Д/з	Опрацюйте відповідний матеріал підручника.		

